

Forfatter: Helgesen, Poul

Titel: Skrifter af Paulus Helie 6. Bind / ved Marius Kristensen og Hans Ræder. - 1937 Udgivet af Det Danske Sprog- og Litteraturselskab

Citation: Helgesen, Poul: "Skrifter af Paulus Helie 6. Bind / ved Marius Kristensen og Hans Ræder. - 1937 Udgivet af Det Danske Sprog- og Litteraturselskab", i Helgesen, Poul: *Skrifter af Paulus Helie 6. Bind / ved Marius Kristensen og Hans Ræder. - 1937 Udgivet af Det Danske Sprog- og Litteraturselskab*, 1932-1948, s. 201. Onlineudgave fra Arkiv for Dansk Litteratur: <https://tekster.kb.dk/text/adl-texts-helg06val2-shoot-idm140415583857920.pdf> (tilgået 19. april 2024)

Anvendt udgave: Skrifter af Paulus Helie 6. Bind / ved Marius Kristensen og Hans Ræder. - 1937 Udgivet af Det Danske Sprog- og Litteraturselskab

EGENHÆNDIGE TILSKRIFTER AF PAULUS HELIE I TRYKTE BØGER FRA HANS BIBLIOTEK

202
203

Danorum Regum heroumque Historie a Saxone Grammatico conscripte. Parisiis (Jodocus Badius Ascensius) 1514

Paa Titelbladet mellem Titlen og Kongebilledet, til dels udraderet:

[?Possessor libri] paulus HELYE

Paa sidste Side under Kolofonen:

P HELYE *med en Signatur foran*

derefter:

Anno dominj mdxv dominica proxima ante festum assumptionis virginis Marie Celebrate sunt nuptie Serenissimj ac Jnuictissimj Danorum regis Christiernj Secundi et Spetiosissim nat Philippi regis Hyspanie nobilissimj atque Burgidionum ducis Ysabelle neptisque imperatoris Maximilianj victoriosissimj

Quo anno in die Visitacionis oppetiit mortem pre - stantissimus Magister noster Martinus Petri quondam prior Assensis Cuius anima in Christi pace requiescat.

204

Prima pars operum Sancti Ambrosii episcopi Mediolanensis. Basilee. 1516. Fol.

Paa Bindets Forside:

prima pars operum beati Ambrosij

Fol. 3 D (Offic. I, 5)

Si enim taceas, dicetur. Ille conuitatus est huic : contempsti ste. Si referas contumeliam, dicetur : Ambo conuitati sunt.

Qui tacet vincit conuiciatorem

Fol. 5 A (Offic. I, 11)

(Til Fortællingen om den rige Yngling, Matth. 19)

Vide hic quomodo decalogi preceptis aliquid deest que et media vocat diuus Ambrosius.

Fol. 7 C (Offic. I, 18)

(Om to unge Mænd, som Ambrosius har undladt at forfremme paa Grund af deres Mangel paa

Høviskhed)

Ecce quantum diuus Ambrosius vltus sit lasciuiores gestus in incesso duorum clericorum, imo alter non fuit receptus ad clericatum ob eam causam

Fol. 11 B (Offic. I, 27).

(Om Tapperhed og Fædrelandsforsvar)

Quale bellum videtur iustum

Fol. 29 C (Offic. II, 28).

Aurum ecclesia habet : non ut seruet sed ut eroget : ut subueniat in necessitatibus

Hic vide quare ecclesia aurum habet.

Fol. 108 E (De Cain et Abel I, 7).

Ne dicas in corde tuo : virtus mea et potentia mea fecit mihi virtutem hanc magnam : sed in mente tua habebis dominum deum tuum : quoniam ipse dat vires vt facias virtutes.

Nemo glorietur de sua virtute sed quisque potius sese agnoscat.

205

Fol. 112 B (De Cain et Abel II, 2).

Soluitur corpore anima et post finem vite huius : adhuc tamen futuri iudicij ambiguo suspenditur

(Understreget og skrevet op i øverste Bladrand).

Fol. 172 D (De Iacob et vita beata II, 2).

Ex fide iustificatio non ex operibus

Et fortasse illud est : quod non operibus iustificamur, sed fide :

Fol. 236 D (De sacramentis IV, 5).

Vis scire quibus verbis celestibus consecratur [Corpus dominicum et sanguis]. Accipe que sunt verba. Dicit sacerdos : Fac nobis (inquit) hanc oblationem ascriptam, rationabilem, acceptabilem : Quid est figura corporis et sanguinis domini nostri Jesu Christi. Qui pridie quam pateretur (*derefter Nadverens Indstiftelsesord i lidt udvidet Form*).

Quibus verbis videtur eucharistiam consecrasse diuus Ambrosius

Fol. 239 C (De sacramentis VI, 5).

Prima ergo oratio laudem debet habere dei : Secunda supplicationem: Tertia postulationem: Quarta gratiarum actionem.

Qualis debet esse deuoti oratoris deprecatio.

206

Secunda pars operum Sancti Ambrosii episcopi Mediolanensis. Basileæ. 1516. Fol.

Paa Bindets Forside:

[Secund]a pars operum beati Ambrosij.

Øverst paa Titelsiden:

Liber fratris Pauli Helie carmelite quem emit duobus aureis anno domini 1523

Fol. 113 E (In euang. Luce V, 7).

Prophetavit quidem lex in Exodo, baptismatis gratiam per nubem et mare : spiritalem in agno
prenunciauit escam : fontem perennem designavit in petra : remissionem peccatorum in Leuitico reuelavit :
regnum celorum annunciauit in psalmis: terram repromissionis in Jesu Naue manifestissime declaravit

Understreget og i Randen skrevet:

Figura baptismj et remissionis peccatorum

Fol. 160 D (Expositio ep. ad Rom. I).

Postquam autem credidit : ex Saulo Paulum se dicit : hoc est : immutatum. Et quia Saulus... inquietudo
seu tentatio interpretatur : hic cum ad fidem Christi accessit, Paulum se dicit, idest quasi ex tentatore factum
quietum humilemque vel paruulum :

Paulus sonat grecis quietum, latinis pusillum Saul etiam sonat postulatum

Ibidem.

Dauid dicit : Quia dominus ipse est : quod hereses negant. Marcioni enim videtur odio legis, Christum
et corpus ei negare : Jesum profiteri : Judeis autem et Fotino propter ¸elum legis, Jesum negare quod
deus sit.

Martion Fotinus differunt

Fol. 161 D (Expositio ep. ad Rom. II).

et non locus orationem commendat, sed deuotus animus.

Understreget, og i Randen: Locus non commendat oracionem

Fol. 161 F (Expositio ep. ad Rom. II).

quia deus consulens infirmitati humane : sola fide addita legi naturali, hominum genus saluari decreuit

Understreget, og i Randen: Sola fide voluit deus hominum genus saluare

Fol. 171 E (Expositio ep. ad Rom. XIII).

Postquam autem a concordia animis dissidentibus et hereticis perturbantibus torqueri questiones
ceperunt : multa immutata sunt ad sensum humanum : vt hoc contineretur in litteris quid homini videretur.
Vnde et ipsi greci diuersos codices habent.

Indicat hoc loco beatus Ambrosius etiam grecorum codices fuisse viciatos

Fol. 253 C (Expositio ep. ad Coloss. II, 16).

Quia non legunt in euangelijs astrologiam : non in apostolo geometrica, non in propheta arithmetica,
nec musicam : quæ idcirco despecta sunt a nostris : quia ad salutem non pertinent : sed magis mittunt in
errorem, et auocant a deo.

Manifesta in mathematicos criminationis nota

208

Jacobi Fabri Stapulensis Commentaria in epistolas S. Pauli. Parisiis. 1512. Fol.

Liber [fratris Pauli] Helie - - -

Fol. I har P.H. i *Bladranden over, omkring og under den trykte Tekst afskrevet Erasmus' latinske Oversættelse af Romerbrevets første Kapitel.*

Fol. 71 b (Præfatio I, 1).

Verum id prius attendamus, quod cum dicit Paulus, non enim auditores legis iusti sunt apud deum, sed factores legis iustificabuntur : non intelligendum quemquam ex operibus iustificari posse neque enim dicit Paulus factores legis iustificantur, sed iustificabuntur non enim opera iustificant quemquam : sed opera si bona sunt, preparant ad dei iustificationem suscipiendam

Operibus nemo iusti[fic]atur sed opera ad [iu]stificationem preparent hic sentit auctor... Lutherum qui... iustificatum primum... facere.

Fol. 72 b (In ep. ad Rom. I).

si in litera circuncisionis et non in Spiritu ambulant.

[Quid] spiritus et quid [litera]...

Fol. 84 a (In ep. ad Rom. VII, 5).

Cum enim essemus in carne : affectus peccatorum qui per legem erant, operabantur in membris nostris, vt fructificarent morti.

Sacer Ambros... Ille dicitur esse in carne qui aliqui[d] sequitur quod lege prohi[betur] Igitur in carne esse multipharie intelligitur, nam omnis incredulus in car[ne est] id est carnalis, et chri[stianus] sub lege viuens in carne est. et qui de hominibus aliquid spe[rat] in carne est et qui male intelligit Christum in carne est et [si] quis Christianus [lux]uriosam habet vitam in carne est.

209

Fol. 95 b (In ep. ad Rom. XI).

Et vtinam Hieronymus... nunquam consulisset ludeos, qui nituntur fidei abrogationem inducere, auctoritatem imminuere, et spiritum extinguere.

Hieronymus ludeos [con]sulens forte magis [de]ceptus quam adiutus est [quia] illis magis cura ob[scu]randj euangelij quam illus[tra]ndi fuit semper

Fol. 118 b (In ep. I ad Cor. VIII).

Dicimus apud Paulum qui gratiæ dei tribuit omnia : ferme prophanum esse loqui de merito operum, maxime erga deum.

[N]ota in eos qui [super]sticiose aliquid [boni]s operibus tribuunt

Ibid.

de merito autem operum : humanum est aut etiam secundum beatum Augustinum superbum.

... ci superbe oper... [di]gnifican[tur]

Fol. 127a (In ep. I ad Cor. XIII, 1).

Nullus miretur, si nunc prophetæ non sunt, si linguæ non sunt etc.

Multa conuersion[i] ad fidem necessaria qu[e] modo necessaria non sun[t]

Fol. 135 a (In ep. I ad Cor. XVI).

Et Christiani septimanas habent... Debent itaque nominari dies : dominica, secunda septimanæ, tertia septimanæ etc.

Qualiter debent [dies] septimanarum appellari

Fol. 165 a (In ep. ad Eph. I).

Nam gratia eius per fidem saluati simus : non saluati ex nobis neque ex operibus nostris, sed dei gratia

Nunquam esse operibus gloriandum
210

Fol. 192 b (In ep. I ad Thess. IV).

(*Ved at afholde os fra Synd*) modo nos disponamus ad illos diuinos motus excipiendos.

Nobis est preparatio [ad] excipiendos diuinos [m]otus

Fol. 213 a (In ep. I ad Tim. VI, 3-4).

Optimum sane est : in sacrarum literarum doctrina se continere,... sunt enim multa verba in scripturis diuinis : quæ possunt trahi ad eum sensum, quem sibi vnusquisque sponte præsumpsit

Hic vide quomodo [scrip]tura trahitur a... niendis affectib[us] nostris

Fol. 234 a (In ep. ad Hebr. II).

Ideo in Christo mediatore multum speremus : vt illum multum amemus. hæc spes, etsi cætere desint : saluat omnes cætere autem si assunt, et hec desit : saluare non possunt. Cæteras autem voco : quæ patronorum, et erga patronos spes sunt imo si assunt, etiam si hæc non desit : eam tamen imminuunt spes enim diuisa : minor est et amor diuisus : minor.

Spes et fiducia et patron[atus] sanctorum imminuit fiduciam in Christum nota

211

Flauii Iosephi Opera latine interpretata, Ruffino presbytero interprete. Basileæ. 1524. Fol.

Øverst paa Titelsiden (overstreget):

Liber fratris Pauli Helie carmelite, emptus anno dominij mdxxxi duobus aureis nummis

212

213

Scholia marginalia til TEXTVS OMNIVM

Epistolarum beatissimi Pauli apostoli versionis Erasmi Roterodami

Roschildie mdxxxiiij

214

215

[60 b] Argumentum in ep. ad Gal per Erasmus Roterod

Ostendit Christianam libertatem non esse peccandi licentiam, sed vltroneam functionem officiorum pietatis, que charitate dictante, non lege iubente prestantur

Hic vide lector quid sit Christiana libertas. Quidue Christiane libertatis officium.

[66 a] Ep. ad Galatas

V.5 Nos enim Spiritu ex fide spem iustitie expectamus,6 nam in Christo Iesu, neque circumcisio quicquam valet, neque preputium, sed fides per dilectionem operans.7 Currebatis bene, quis vos impediuit, vt non crederetis ventati?

Igitur non sola fides ad salutem sufficit nec queuis etiam fides, sed ea tantum que charitatem (bonorum operum effectricem) comitem habet.

V.13 Vos enim in libertatem vocati fuistis fratres, tantum ne libertatem in occasionem detis carni, sed per charitatem seruite vobis inuicem.

Nam libertas vere Christiana non est licentia vite, aut peccandi arbitrium, Sed spontanea functio bonorum operum, charitate impellente, non lege cogente.

V.17 Nam caro concupiscit [66b] aduersus spiritum, spiritus autem aduersus carnem. Hec autem inter se mutuo aduersantur, vt non quecunq; volueritis, eadem faciatis.

Periculosa res, excludere spiritum dei, peccandi consuetudine Vnde fit vt voluntas rationis, a voluntate sensualitatis frequenter superata, non prestat ea que prestanda iudicat.

216

V.22 Contra, fructus spiritus est, charitas, gaudium, pax, lenitas, benignitas, bonitas, fides, mansuetudo, temperantia.

His dotibus spiritussancti (que nos eterna vita dignos reddunt) nobis incumbendum est, ne carnis vitij seruietes, excludamur ab hereditate regni dei.

[67 a] VI.7 Ne erretis, deus non irridetur.8 Quicquid enim seminauerit homo, hoc et metet.

Iste locus aperte meminit premiorum bonorum et malorum, contra illorum impiam sententiam, qui negant apud deum vllum esse meritorum respectum.

[68 a] Ep. ad Ephesios

Argumentum Erasmi

Nec enim est vlla epistola, que tam abditos habeat sensus, vt ob hanc potissimum Petrus scripsisse videatur, sicut et charissimus frater noster Paulus secundum datam sibi sapientiam scripsit vobis, sicut in omnibus epistolis loquens in eis de his, in quibus sunt quedam difficiha intellectu, que indocti et instabiles deprauant, sicut et ceteras scripturas, ad suam ipsorum perditionem.

Hac sententia b. Petrus (tanquam futurorum prescius) palam arguit huius seculi temeritatem, que Pauli epistolas putat intellectu tam faciles, vt nedum ab eruditis clericis Verumetiam ab indoctis laicis facile intelligantur.

[71 b] IV.11 Et idem dedit, alios quidem apostolos, alios vero prophetas, alios autem euangelistas, alios autem pastores ac doctores...

Hic locus ostendit iuxta diuersitatem donorum dei, aperte in ecclesia Christi distinctos esse officiorum et dignitatum gradus Contra illorum sententiam, qui ordinem publicum confundunt.

IV.14 vt non amplius [72 a] simus pueri, qui fluctuemus et circumferamur quouis vento doctrine per versutiam hominum, per astutiam, qua nos adoriuntur vt imponant nobis...

Verbosas hereticorum doctrinas et fraudulentas ad seducendum persuasiones, ventos vocat, quod instabiles et nutabunde sint.

217

[72 b] IV.29 Omnis sermo spurcus ex ore vestro ne procedat, sed si quis est bonus ad edificationem,

quoties opus est, vt det gratiam audientibus,³⁰ et necontristetis spiritum sanctum dei, per quem obsignati estis in diem redemptionis.

Si de omni verbo otioso est reddenda ratio (Mat. xij) multomagis de sermone spurco, impudico, et maledico, Vt enim decet mundum habere cor, ita linguam oportet habere castam et pudicam.

V.15 Videte igitur quomodo [73 b] circumspecte ambuletis, non vt insipientes, sed vt sapientes, redimentes occasionem, quod dies mali sint.

Si circumspecte ambulandum est, hoc est viuendum, ergo ad salutem consequendam non satis est credere tantum, sed magnopere conducit facere voluntatem dei in bonis operibus, quibus promittitur regni dei hereditas.

[74 a] VI.8 illud scientes quod vnusquisque quod fecerit boni, hoc reportabit a deo, siue seruus fuerit siue liber.

Hic confunditur quorundam hereticorum impudentia, negantium Christianorum merita, quando Paulus dicit factores bonorum operum apud deum mercedem reportaturos.

[76 b] Ep. ad Philippenses

I.22 Quod si contingat viuere in carne, ea res mihi fructus est operis, et quid eligam ignoro.

Tametsi infidelium opera sint infructuosa quod fiant sine fide, Fidelium tamen opera maxime sunt fructuosa, adeoque premio digna, quod hic indicat Paulus cum dicit Vitam habere fructum operis.

[77 a] II.2 complete meum gaudium, vt similiter affecti sitis, eandem charitatem habentes, vnanimis, idem sentientes,³ ne quid fiat per contentionem aut per inanem gloriam, sed per humilitatem animi,

Qui non similiter affecti eandem habentes charitatem, vnanimis et idem sentientes, frustra glorientur se esse Christianos Qui contentioni seruiunt ac inani glorie student, alieni a modestia, non pertinent ad corpus Christi.

218

[79 a] III.13 Unum autem illud ago, ea quidem que a tergo sunt obliuiscens, ad ea vero que a fronte sunt enitens, iuxta prefixum signum insequor ad palmam superne vocationis dei, per Christum Iesum.

Paulo adeo placet studium virtutum, vt hic gloriatur sese de virtute in virtutem procedere.

III. 18 Nam complures ambulant, de quibus sepe dixi vobis, nunc autem et flens dico, inimici crucis Christi, quorum finis perditio est, quorum deus venter, et gloria in dedecore ipsorum, qui terrestria curant.

Inimicos crucis Christi vocat pseudochristianos qui refugientes persecutiones et afflictiones, atque huius vite molestias, solas ventris delicias, otium, ac terrena commoda sectantur.

[79 b] IV.1 Proinde fratres mei dilecti ac desyderati, gaudium et corona mea sic state in domino dilecti.

Sunt quidam huius seculi turbatores qui nullo sensu ferunt virginem matrem, dici vitam dulcedinem et spem nostram, et tamen Paulus hoc loco, orthodoxo sensu vocat Philippenses gaudium et coronam suam.

Ep. ad Colossenses

[81 b] I.21 Et vos qui quondam eratis abalienati, et inimici mente in operibus malis, nunc tamen reconciliauit in corpore carnis sue per mortem, vt exhiberet vos sanctos et irreprehensibiles et inculpato in conspectu suo.

Inutilis est igitur nobis reconciliatio per sanguinem crucis facta, si adhuc perseueramus in malis operibus, nec sumus irreprehensibiles, nisi per penitentiam renouetur in nobis reconciliationis gratia.

[83 a] II.16 Ne quis igitur vos iudicet in cibo aut potu, aut in parte diei festi, aut nouilunii, aut sabbatorum, que sunt vmbra rerum futurarum, corpus autem Christi.

Hec damnata Iudeorum supersticio nihil habet commune cum pio dierum et ciborum delectu apud Christianos, qui statis diebus abstinent a certis cibus et operibus nulla iusticie opinione sed solo continentie et contemplationis amore.

219

[83 b] III.5 Mortificate igitur membra vestra terrestria, stuprum, immunditiam, mollitiem, concupiscentiam malam, et auaritiam, que est simulacrorum cultus,⁶ ob que venire solet ira dei in filios intractabiles,⁷ inter quos ambulabatis quondam, cum viueretis in his.

Vt olim nihil profuit carne circumcidi, sine circumcissione cordis, ita iam in noua lege nihil prodest corpore baptisatum esse, si animus adhuc manet illotus, manet autem, quamdiu hec vitia regnant in nobis, que Paulus hic enumerat, idcirco iubet superna querere et superna curare non terrestria.

[84 a] III.11 vbi non est Grecus et Iudeus, circumcisio et preputium, barbarus, Scythia, seruus, liber, sed omnia in omnibus Christus.

Paulus indicat hoc loco vt prius indicarat ad Galatas iij. in euangelica professione nulla esse nationum discrimina, quando Christus ex omnibus orbis populis vnum euangelium voluit esse.

[84 b] III. 23 Et quicquid feceritis, ex animo facite tanquam domino, et non hominibus, scientes quod a domino recipietis mercedem hereditatis, nam domino Christo seruitis.

Excludit hoc loco bonis operibus inanem gloriam, omnium virtutum pestem, quando vult vt omnia facientes studeamus non hominibus, sed in simplicitate cordis soli deo placere, Nam hoc est bonum opus ex animo facere.

[85 a] IV.12 Salutatur vos Epaphras, qui ex vobis est seruus Christi, semper anxie laborans pro vobis in precationibus, vt stetis perfecti et completi in omni voluntate dei.

Cum legimus precationes fieri pro Colossensibus, vt stent perfecti et completi in voluntate dei, Palam intelligimus esse incrementa et augmenta meritorum et gratiarum, que contingunt fidutia et studio bonorum operum.

220

[85 b] Ep. I ad Thessalonicenses

I.3 indesinenter memores vestri propter opus fidei ac laborem charitatis, et quod permansistis in spe domini nostri Jesu Christi, coram deo et patre nostro,

Frustra Paulus indesinenter oraret pro Thessalonicensibus, nobisque orandi pro aliis exemplum relinqueret, si nulla esset orationum efficacitas, earum scilicet, que pro aliis funduntur.

[86 a] I.6 Et vos imitatores nostri facti fuistis, et domini, recipientes sermonem cum afflictione multa, cum gaudio spiritus sancti, adeo vt fueritis exemplo omnibus credentibus in Macedonia, et Achaia.

Hoc laudabilior est fides credentium, quo maioribus fuerit attrita persecutionum procellis, cum gaudio spiritus sancti perpessus.

[86 b] II.5 Neque enim vnquam per sermone adulationis versati sumus, quemadmodum nostis, nec per occasionem auaritie (deus est testis)⁶ neque querentes ex hominibus gloriam, nec a vobis, nec ab aliis,⁷ cum possemus in autoritate esse tanquam apostoli Christi, sed fuimus placidi in medio vestri

Paulus semper contentus placuisse vni deo nunquam ab hominibus gloriam quesuit, idcirco vt vbique alienus fuit ab adulatione, ita nunquam authoritatis supercilio tumebat.

[87 a] II.16 qui obsistunt nobis, ne loquamur gentibus, quo salui fiant, vt expleant sua peccata semper, peruenit autem in illos ira in finem.

Quando verbum dei per filium dei reuelatum, ac prophetas et apostolos predicatum, sic salutem offert, vt peccata destruat, igitur nulli magis verbo dei repugnant, quam qui peccandi consuetudine sunt indurati.

[88 a] III.12 vos autem dominus abundantes et exuberantes faciet mutua inter vos charitate, et in omnes, q[u]emadmodum et nos in vos,¹³ vt confirmet corda vestra, irreprehensibilia in sanctimonia coram deo et patre nostro, in aduentu domini nostri Jesu Christi, cum omnibus sanctis eius.

Vt intelligamus, contententibus ad perfectam salutem non esse satis in minimis aut mediocribus consistere, optat Paulus Thessalonicensibus non 221 quamuis charitatem, sed summam et exuberantem, vt semper magis abundant.

[88 b] IV.8 Proinde qui reiicit, non reiicit hominem, sed deum, qui dedit spiritum suum sanctum in vos.

Periculosum est igitur contemnere auctoritatem illorum qui acti Spiritu dei, multa et tradiderunt et docuerunt, ad vite honestatem et virtutum custodiam necessaria, nam qui huiusmodi reiicit non hominem sed deum reiicit.

[89 a] V.5 Omnes vos filij lucis estis ac filij diei, non sumus noctis, neque tenebrarum.

Filij lucis et diei sunt, qui fide illuminati, et charitate feruidi, perdurant in innocentia vite, semper facientes opera dei, Filij vero noctis et tenebrarum sunt tantum nomine Christiani, reuera autem filij diaboli, in finem vsque illius opera facientes, que sunt opera noctis et tenebrarum,

[89 b] V.12 Rogamus autem vos fratres, vt agnoscatis eos, qui laborant inter vos, et qui presum vobis in domino et admonent vos, vt habeatis illos in summo pretio per charitatem propter opus illorum, pacem habete cum illis.

Hoc sentit de predicatoribus et doctoribus fidei et verbi dei, quos conuenit esse in summo pretio, ac vitam agere in maxima pace et tranquillitate ob dignitatem officij quod administrant.

V.22 Ab omni spetie mala abstinete.

Hic docet abstinendum esse non solum a rebus per se malis, sed etiam ab his que vere mala non sunt, sed tamen spetiem mali habent, aut reuera, aut etiam alterius erronea conscientia, Cui non est ponendum offendiculum.

222

[90 b] Ep. II ad Thessalonicenses

I.5 documentum iusti iudicij dei, in hoc vt digni habeamini regno dei, pro quo et patimini.⁶ Siquidem iustum est apud deum, reddere ijs qui affligunt vos afflictionem, et vobis qui affligimini relaxationem nobiscum...

Quando Paulus dicit, in hoc vt digni habeamini regno dei, pro quo et patimini, palam intelligimus meritorum rationem, contra illos qui negant omne meritum, et ideo sequitur in Paulo, Siquidem iustum est apud deum, reddere ijs qui affligunt vos, afflictionem, et vobis qui affligimini relaxationem nobiscum.

[91 b] II.14 Itaque fratres state, et tenete institutiones quas didicistis siue per sermonem, siue per epistolam nostram

Apparet hoc loco multa solo sermone ab apostolo tradita sine scriptura, que iam longo vsu fidelium, parem obtinuerunt cum sanctis scripturis auctoritatem, cuiusmodi sunt sacramentorum ritus, ac honeste et sobrie viuendi instituta.

[92 a] III.11 Audiuius enim quosdam versantes inter vos inordinate, nihil operis facientes, sed curiose agentes¹² His autem qui sunt istiusmodi, precipimus et obsecramus per dominum nostrum Jesum Christum, vt cum quiete operantes, suum ipsorum panem edant

Hic apostolus non precipit fidelibus vt panem lucrentur opere manuario aut arte sedentaria (vt quidam

volunt) sed prohibet iners otium, et vanam curiositatem, que causam prestant inordinate viuendi, vt enim diuersa sunt membra, ita membrorum distincta opera, neque vna omnibus membris congruit operatio.

[93 a] Ep. I ad Timotheum

I.9 sciens illud, quod iusto lex non sit posita, sed iniustis et inobsequentibus, impijs et peccatoribus, irreuerentibus et profanis, patricidis, et matricidis, homicidis, scortatoribus, masculorum concubitoribus, plagiarijs, mendacibus, periuris, et si quid aliud est, quod sane doctrine aduersetur...

Qui adhuc seruiunt huiusmodi crassis vicijs quamuis olim baptizati, omnibusque sacris Christiane religionis iniciati fuerint, adhuc sunt sub legis obligatione, 223quando fides ad salutem nullis prodest, nisi seruantibus innocentiam vite, et perseuerantibus in studio pietatis.

[94 a] II.1 Adhortor igitur, vt ante omnia fiant deprecationes, obsecrationes, interpellationes, gratiarum actiones pro omnibus hominibus,2 pro regibus et omnibus in eminentia constitutis,

Cum ex multis locis epistolarum Pauli deprehenditur quanta sit efficacia obsecrationum, tum precipue ex hoc loco, quo tam diligenter hortatur ad easdem vt ante omnia velit fieri deprecationes &c. etiam pro ethnicis principibus, nedum fidelibus.

II.8 Uolo igitur orare viros in omni loco, sustollentes puras manus absque ira et deceptione.

Indicat non omnes orationes esse gratas deo et apud deum efficaces, Nam qui manus habent sanguine, rapina et iniquitate plenas frustra orant, et qui cor habent odio ira, ac malis cupiditatibus obsessum, etiam sine fructu orant,

II. 12 Ceterum mulieri [94 b] docere non permitto, neque auctoritatem vsurpare in viros, sed esse in silentio

Si mulieri Paulus non permittit auctoritatem docendi, nec vt alibi dicit potestatem loquendi in cetu virorum, multo minus permetteret eidem officium cantillandi in templis, ac vocibus et mobili gutture lasciuiendi,

III.1 Indubitatus sermo. Si quis episcopi munus appetit honestum opus desiderat.2 Oportet igitur episcopum irreprehensibilem esse, vnus vxoris maritum, vigilantem, sobrium, modestum &c.

Non hoc vult Paulus, vt oporteat episcopum esse maritum, sed hoc sentit vt si non contingat episcopus celebs (si tamen ceteris dotibus sit peditus) tunc is eligatur, qui vnicam tantum habuerat vxorem, primum enim coniugium videtur soboli propagande datum, secundum vero vix caret suspitione incontinentie

224

[95 a] III.15 vt noris quomodo oporteat in domo dei versari, que est ecclesia dei viuentis, columna et stabilimentum veritatis

Ex hac Pauli doctrina palam fit, illos non vt dignum est, versari in domo dei, qui neglecta honestate vite, imo contempta omni disciplina, etiam rident doctrinam morum,

[95 b] IV.3 prohibentium contrahere matrimonium, iubentium abstinere a cibis, quos deus creauit ad sumendum cum gratiarum actione fidelibus, et his qui cognouerunt veritatem, quod quicquid creauit deus, bonum sit, et nihil reiiciendum si cum gratiarum actione sumatur.

De errore Encratarum et Phriganorum postea exorto, hic loquitur, qui nuptias et cibos damnabant, pietatis pretextu, tanquam res per se malas, Errant igitur qui hanc predictionem in celibatum sacerdotum torquent, atque in ieiunia Christianorum, quando illi nullo errore abstinere vel a cibis vel a nuptiis,

IV.8 Nam corporalis exercitatio paululum habet vtilitatis at pietas ad omnia Vtilis est, vt que promissiones habeat vite presentis ac future.

Vt si aliquis ieiunat, vigilat, orat, interini alienus a charitate, misericordia, et puritate ac pietate mentis, plenus auaritia, furore, odio, impatientia. Corporalia enim sine spiritualibus bonis parum habent vtilitatis

IV.14 Ne neglexeris [96 a] quod in te est donum, quod datum est tibi per prophetiam cum impositione

manuum, autoritate sacerdotij

Hij qui summam habent diuinorum potestatem nimirum episcopi fundentes sacra precamina, ac diuinam implorantes opem super perficiendos cum impositione manuum, prophetie et scientie donum administrabant.

[96 b] V.17 Qui bene presunt presbyteri, duplici honore digni habeantur, maxime hi, qui laborant in sermone et doctrina.

Honorem hoc loco et aliis aliquot locis Paulus vsurpat pro subsidio, quod debetur iis, qui successerunt in vices apostolorum ac discipulorum Christi, ne suspicemur illum loqui de honore reuerentie tantum.

225

[97 a] VI.3 Si quis diuersam sequitur doctrinam et non accedit sanis sermonibus domini nostri Jesu Christi, et ei que secundum pietatem est sane doctrine,⁴ is inflatus est nihil sciens, sed insaniens circa questiones ac disputationum pugnas, ex quibus nascitur inuidia etc.

Ostendit Christi doctrinam que secundum pietatem est, esse tam simplicem, vt qui questionibus inutilibus illam studio obscurant, inflati sint, nihil scientes, sed magis insanientes, vult enim scriptura magis operibus prestari, quam verbosis questiobus disputari,

[97 b] VI.9 Ceterum qui volunt ditescere, incidunt in tentationem et laqueum, et cupiditates multas stultas, ac noxias, que demergunt homines in exitium et interitum.

Hec est auarorum lectio, qui nunquam satiant[ur] huius seculi bonis, qui per phas et nephas aliena rapiunt si possunt, affectant si non possunt, qui copulant agrum agro tanquam soli terram possessuri, qui thesaurizant et ignorant cui congregant illa,

[98 a] VI.17 His qui diuites sunt in presenti seculo precipe, ne elato sint animo, neque spem ponant in diuitiis incertis, sed in deo viuente, qui prebet nobis omnia affatim ad fruendum,¹⁸ vt bene faciant, vt diuites sint operibus bonis etc.

Qui facultatibus, fundis, agris, vineis, castris et domibus diuites sunt, laruas tantum habent diuitiarum, qui vero bonis operibus ditescere student, ij demum veras diuitias (que nunquam veterascunt) possidebunt

[98 b] Ep. II ad Timotheum

I.3 Gratiam habeo deo... quod citra vllam intermissionem faciam de te mentionem in precationibus meis noctu dieque etc.

Ab iis qui plusquam Christiani sibi videntur facile rideretur hec Pauli pietas, qua charitate impulsus orauerit sine intermissione, quando etiam pietas quorundam mediocriter orantium nunc passim ridetur proque stulticia et insania habetur,

226

[99 a] I.6 Quam ob causam commonefacio te, vt suscites donum dei, quod est in te per impositionem manuum mearum.

Vna ex ceremoniis primitiue ecclesie, conferendi sacros ordines, erat manuum impositio, ad quam dicit Paulus conferri donum, quod erat gratia quedam sacramentalis, vt intelligamus ordinem sacrum esse verum sacramentum.

[100 a] II.21 Si quis igitur expurgarit seipsum ab his, erit vas in honorem sanctificatum,

Cum dicit si quis seipsum expurgarit ab his, palam indicat aliquas esse vires et facultates liberi arbitrij,

[100 b] II.22 Iuueniles autem concupiscentias fuge,

Iuueniles concupiscentie sequuntur conuiuia, aleas, pilas, venationes, canes, aues, arcus, curam forme, et vestium curiosiorem apparatus, et id genus que sacro viro sectanda non sunt sed fugienda.

III.2 Erunt enim homines sui amantes, auari, fastuosi, superbi, maledici, parentibus immorigeri, ingrati,

impij, carentes affectu, nescij federis etc.

Amantes sui, id est sibi placentes, hoc est suis commodis studentes vnde dieta philautia, cecus (vt inquit Flaccus) amor sui. Ex hoc enim affectu, nascuntur cetera mala que Paulus hic enumerat.

[101 a] III.8 Quemadmodum autem Iannes et Iambres resistebant Moysi, ita et hi resistunt veritati, homines mente corrupti, reprobi circa fidem, sed non proficient amplius.

Sentit hoc Paulus de doctoribus quibusdam, per hypocrisim iudaissantibus, qui negligentes summam nostre salutis, nimirum fiduciam in Christum, docent fidendum esse, humanis viribus et ceremoniis visibilibus, que tametsi maiestatem addunt cultui diuino, salutem tamen non prestant.

227

III.16 Omnis scriptura diuinitus inspirata, et vtilis ad doctrinam,

Quia quod euangelium ex parte docet esse factum, hoc littere veteris testamenti futurum predicunt, ac deliniant, nec aliud docent quam euangelium, sed aliter.

[103 a] Ep. ad Titum

I.5 Huius rei gratia reliqui te in Creta, vt que desunt, pergas corrigere, et constituas oppidatim presbyteros, sicut ego tibi ordinaram.

Vt neque in hoc loco, ita nusquam in apostolicis scriptis, legimus constitutos presbiteros populi suffragiis. Sed vel ab ipsis apostolis, vel episcopis, legitimis apostolorum successoribus, penes quos semper in ecclesia fuit summa potestas diuinorum.

[103 b] I.16 Deum profitentur se scire, ceterum factis negant, cum sint abominabiles, et dicto non audientes, et ad omne opus bonum reprobi.

Non magnum est voce profiteri deum (quod etiam impij facere solent) si factis eum neges. Factis autem negant, qui male viuunt, non hoc synceritate et integritate vite prestantes quod verbis prestandum fatentur.

II.1 Tu vero loquere que decent sanam doctrinam.2 Senes, vt sobrii sint etc.3 Anus itidem etc.6 Adolescentes consimiliter etc.9 Seruos hortare etc.

Cum a diuersis hominum generibus exigat alias et alias virtutes, pro ratione etatum, sexuum, et officiorum, vnam tamen sobrietatis virtutem ab omnibus exigit, tanquam diuersarum virtutum matrem fecundissimam.

[104 b] III.8 De his volo vt confirmes, quo solliciti sint, vt bonis operibus presint qui crediderunt deo. Hec enim sint honesta et vtilia hominibus.

Si ij qui crediderunt deo, debent adhuc bonis operibus preesse, ergo vna fides non satis est ad salutem, sed etiam studium bonorum operum in fidelibus desyderatur.

228

[105 b] Ep. ad Philemonem

9tamen propter charitatem potius rogo, cum talis sim, nempe Paulus senex, nunc autem etiam vinctus Iesu Christi.

Hec Pauli modestia qua rogat Philemonem (cum precipere potuisset) palam arguit supercilium quorundam episcoporum ac prelatorum, qui terrificis ac minacibus verbis semper precipiunt et mandant, nunquam vero rogant et obsecrant.

[106 a] Ep. ad Hebreos

I.1 Deus olim multifariam multisque modis locutus patribus per prophetas, extremis diebus hisce locutus est nobis per filium,

Si patres olim (qui erant viri eximia pietate clari) obedierunt voci prophetarum et angelorum, multo magis congruit, vt nos nostris temporibus voci loquentis filij dei eterni obediamus.

[107 a] II.2 Etenim si is qui per angelos dictus fuerat sermo, fuit firmus, et omnis transgressio et inobedientia iustam premij repensationem accepit,³ quomodo nos effugiemus, si tantam neglexerimus salutem?

Nam si non impune neglecte et contempte sunt voces prophetarum et angelorum, longe minus impune negligentur voces loquentis Christi filij dei, non tam per se quam per suos apostolos, reuelate veritatis probatissimos testes.

[108 a] II.17 Unde debuit per omnia fratribus similis reddi, vt misericors esset et fidelis pontifex, in his, que apud deum forent agenda, ad expiandum peccata populi.

Filius dei homo factus, sic mortalitatem induit, vt humane nature similis tantum fieret in his que habent rationem miserie, non autem rationem culpe, Vnde miser factus, peccator tamen non est factus

III.5 Et Moses quidem fidelis fuit in tota domo illius, veluti minister...⁶ At Christus tanquam filius administravit domum ipsius.

Si Mosi tanquam ministro et fideli dispensatori obtemperatum est, multo magis obtemperabitur Christo iam non ministro tantum sed vero dei filio.

229

[108 b] III.14 Christi participes facti sumus, si sane initium substantie, vsque ad finem firmum tenuerimus.¹⁵ In hoc quod dicitur. Hodie si vocem eius audieritis, ne obduretis corda vestra

Nihil enim proderit nobis audisse doctrinam euangelicam, nisi perseueremus viuere iuxta doctrinam euangelicam, imohoc grauius puniemur, quo maior est ille qui per se dignatus est nobis loqui.

III.18 Quibus autem iurauit, non ingressuros in requiem suam nisi ijs qui non obedierant?¹⁹ Et videmus, quod non potuerint ingredi propter incredulitatem.

In omnibus verax est deus, nam et obedientibus (quod promisit) prestitit, et quod inobedientibus comminatus est, inflixit.

[109 a] IV.1 Metuamus igitur, ne quando derelicta promissione introeundi in requiem eius, videatur aliquis ex vobis fuisse frustratus.

Quod maioribus nostris tum erat Moses, hoc nobis nunc est Christus, Illi enim properabant ad terrenam requiem, nostendimus ad celestem, timeamus igitur negligere vocem dei, que nobis quotidie per euangelium loquitur.

[109 b] IV.12 Viuus est enim sermo dei, et efficax, et penetrantior quouis gladio vtrinque incidente

Sermo dei sic viuus est, quod viuificat omnia, sic efficax, quod potest omnia, quando illi nihil potest resistere, sic penetrans quod insit omnibus, immeatque omnia.

V.1 Nam omnis pontifex qui ex hominibus assumitur, pro hominibus constituitur... vt offerat donaria et victimas pro peccatis

Precipuum pontificis ab hominibus assumpti officium est offerre deo sacrificia et preces pro populo ad mediandum inter deum et populum, oretque primum pro se, deinde pro populi peccatis.

230

[110 a] V.4 Nemo sibiipsi vsurpat honorem, sed qui vocatur, etiam a deo, quemadmodum et Aaron.

Quia honore videtur indignus qui per arrogantiam ambit dignitatem, et parum idoneus est ad functionem, qui semet ingerit. Siquidem teste Hieronimo Melius est summum sacerdotium promeruisse quam obtinuisse.

V.12 ... vt doceamus nos que sint elementa initij eloquiorum dei, factique estis ij, quibus lacte sit opus, et non solido cibo.

Hoc loco humilem et rudem sermonem de rebus minimis disserentem appellat lac, solidum vero cibum sapientie sermonem de perfectioribus et altioribus rebus disserentem.

[110 b] VI.4 Nam fieri non potest vt qui semel fuerint illuminati, gustauerintque donum celeste, et participes facti fuerint spiritus sancti,⁵ gustauerintque bonum dei verbum, ac virtutes futuri seculi,⁶ si prolabantur denuo renouentur per penitentiam, ab integro crucifigentes sibimetipsis filium dei, et ludibrio exponentes.

Iste locus videtur prima spetie negare penitentiam relapsis post baptismum negat quidem renouationem fieri posse per iterationem baptismi, quando baptismus semel tantum datur, non autem negat fieri per penitentiam, sacramentum, que est (secundum Hieronymum) secunda tabula post naufragium.

[111 b] VII.4 Considerate vero, quantus hic fuerit, cui etiam decimas dederit Abraham patriarcha de spoliis?

Hec dicit, vt ostendat quod cum magnus dignitate et honore sit ipse Abraham cui facte sint promissiones, illo tamen maior fuit Melchisedech, qui typus fuit Christi.

[112 a] VII.8 Atque hic quidem homines qui moriuntur, decimas accipiunt. Illic autem is de quo testatum est, quod viuat

Vere mortuus est Melchisedech, sed quoniam scriptura asserit illum esse figuram in sempiternum viuientis Christi, ideo suppressit mortem ipsius, de eo loquens tanquam de viuente. De morte vero Aaron expresse loquitur Numeri. xx.

231

VII.14 Palam est enim, quod e tribu Juda exortus sit dominus noster.

Quia Esaie xi. dicitur. Egredietur virga de radice Jesse, et flos de radice eius ascendit, et Psal: cxxxii Jurauit dominus Daud veritatem et non frustrabitur eum, De fructu ventris tui etc. Item Luce i. Et dabit ei dominus sedem Daud patris eius, qui Daud erat vtique de tribu Juda.

[112 b] VII.22 Tanto potioris testamenti sponsor factus est Iesus

Quantum ergo interest inter terram et celum, inter temperaria et eterna, inter mortales et immortales, inter humana et diuina, tanto melioris testamenti sponsor factus est Iesus pontifex noster

[113 a] VIII.1 qui consedit ad dexteram throni maiestatis in celis,² sanctorum administrator, ac veri tabernaculi, quod fixit deus, et non homo.

Sancta quorum Christus ministrator est, sunt vere sancta, nimirum celeste et spirituale tabernaculum, Mosi enim tabernaculum verum non erat, sed figura veri, neque hostie vere, sacraque vera, sed verorum sacrorum vmbratilia simulachra.

VIII.6 nunc vero hoc excellentius sortitus est sacerdotium

Euangelicum enim testamentum prestantius est Mosaico testamento, ac tanto prestantius, quanto magnificentiora habet promissa.

[113 b] VIII.10 testamentum, quod disponam domui Israel post dies illos dicit dominus, dans leges meas in mentem illorum, et in corde illorum inscribam illas,

Hec enim videntur pertinere ad primos fidei doctores, qui absque visibili scriptura et doctore, Spiritu sancto reuelante, perceperunt fidei sacramenta, et ideo Christus sic loquutus est, Paracletus veniens suggeret vobis omnia.

232

[114 a] IX.6 in prius quidem tabernaculum semper ingrediuntur sacerdotes, qui sacrorum ritus peragant,⁷ in secundum autem semel quotannis solus pontifex

Vnde sacerdotes priori tabernaculo seruietes, representant noui testamenti sacerdotes, qui inter Christianos sacros ritus peragunt. Verum summus ille sacerdos Christum ipsum dei filium representabat.

[114 b] IX.13 Nam si sanguis taurorum et hircorum, et cinis iuence, aspergens inquinatos, sanctificat etc.

Vtrobique sanguis est, sed ingens discrimen, vtrobique mors est sed inequalis, vtrobique spiritus est sed admodum dispar.

IX.17 Nam testamentum in mortuis ratum est quandoquidem nondum valet cum viuit testator.

Testamentum est promissio eterne beatitudinis, et peccatorum remissio. Testator Christus, heredes Christiani. Sigillum sanguis Christi in morte ac passione fusus, atque sacramentum in pane et vino consecratum.

[115 a] IX.23 Itaque necesse est, vt exemplaria quidem eorum que sunt in celis, hisce rebus purificentur.

Exemplaria dieta sunt veteris testamenti sacra, nimirum ritus et ceremonie cultus et sacrificiorum, ob id quod in terris representabant vmbram et imaginem celestium rerum.

IX.27 Et quatenus illud manet omnes homines, vt semel moriantur, post hoc autem iudicium, 28ita et Christus semel oblatus,

Nam post mortem cuiusque hominis, nihil aliud expectatur quam iudicium illud supremum, quod premia decernet, siue piis siue impiis.

[115 b] X.2 Alioqui nonne desiissent offerri? Propterea quod nullam iam habuissent Conscientiam peccatorum

Ostendit oblationes veteris testamenti esse inefficaces et vmbras vere oblationis, quia si efficaciter mundassent vmbre, iam non fuisset opus iteratis oblationibus.

233

X.9 Ecce adsum, vt faciam deus voluntatem tuam, tollit prius, vt posterius statuatur, 10 per quam voluntatem sanctificati sumus per oblationem [corporis] Jesu Christi semel peractam.

Tollit primum sacerdotium vt inefficax, et ingratum deo, vt statuatur posterius, quomodo satisfiat voluntati diuine, per vnicam oblationem, omnium potentissimam atque sanctissimam.

[116 a] X.14 Unica enim oblatione perfectos effecit in perpetuum, eos qui sanctificantur.

Chrisostomus homilia xvij. in hanc epistolam ita dicit, Quid igitur nos? Nonne per singulos dies offerimus? Offerimus quidem, sed ad recordationem facientes mortis eius, et vna est hec hostia non multe, Et infra, Hoc autem quod nos facimus in commemorationem quidem fit eius quod factum est.

X.24 consideremus nos inuicem in hoc, vt prouocemus ad charitatem et bona opera,

Tunc ad charitatem prouocamus nos inuicem, dum mutuis exemplis, mutuisque hortatibus sollicitemus ad charitatem ac pia opera.

[116 b] X.26 Nam si volentes peccauerimus post acceptam cognitionem veritatis, non vltra pro peccatis reliqua est hostia,

Non superest relapsis in veterem viam hostia que rursus per baptismum gratis condonet peccata. Quo enim clementior est noua lex, quo plus affert beneficii, hoc grauiore dabit penas, qui eam sciens ac volens habuerit ludibrio.

X.31 Horrendum est incidere in manus dei viuentis.

Nemo sibi blandiatur quod hominis vltoris manus effugerit quia dei manus nemo potest effugere. Nam formidandum est cum conscientia peccatorum cadere in vltrices manus viuentis dei.

234

[117 a] XI.1 Est autem fides earum rerum que sperantur substantia, argumentum eorum, que non videntur.

Fides enim non est vulgaris aliqua credulitas, sed solida firmaque basis earum rerum que nec sensibus nec rationibus humanis deprehendi possunt, sed eas firma spes ita representat animo, quasi coram cernerentur, et quasi manibus tenerentur.

[117 b] XI.6 Nam qui accedit ad deum, hunc credere oportet esse deum, et esse remuneratorem querentibus se,

Quisquis vult deo esse commendatus, primum oportet credere deum esse, qui p[ro]ssit omnia, quique velit optima. Deinde hunc agere curam rerum humanarum.

XI.11 Per fidem et ipsa Sarra vim ad concipiendum ac retinendum semen accepit, ac preter etatis rationem peperit,

Licet enim Sarra primum ridens non crediderit, credens angelum esse hominem, vt dicitur Gene. xviii postea tamen credidit comperta subuersione Sodomorum, et cum vidisset occultum risum angelum non latuisse.

[118 a] XI.18 ad quem dictum fuerat. In Isaac vocabitur tibi semen,¹⁹ cum illud secum perpenderit, deum vel a mortuis excitare posse [semen], vnde illum etiam resurrectionis typo reduxit.

Huiusmodi exemplis fidei preconia celebrantibus, abunde declarat apostolus fidem sic inniti promissioni futurorum bonorum, vt illorum expectatione palam contemnat queuis presentia, siue bona que placent, siue mala que terreant.

[118 b] XI.24 Per fidem Moses iam grandis renuit vocari filius filie Pharaonis etc.

Malebat enim Moses fide animatus pro Seruando populo suo probra malorum ferre in typum Christi (qui olim erat grauiora passurus, pro salute gentis sue) quam vniuersos Egyptiorum thesauros possidere.

235

XI.27 Per fidem reliquit Egyptum, haud ventus ferociam regis.

Contempsit quod erat in manibus et fidei oculos vertebat in ea que procul aberant, a sensibus, deo fretus, qui non patitur hominum pietatem meritis premiis fraudari.

[119 a] XI.35 Mulieres acceperunt ex resurrectione mortuos suos. Alij vero distenti sunt... 36Alij rursus ludibriis et flagris explorati sunt, insuper et vinculis et carcere,³⁷ lapidati sunt etc.

Vt vidua Sareptana et Sunamitis, susceperunt filios ex morte per Heliam et Heliseum prophetas. Hieremias neruis a Phassur distentus fuit, Hiere. xx. Ludibria expertus est Heliseus. Flagella vincula Carceres Micheas. Lapidatus Naboth .iij. Regum xxi. et sic de aliis.

XI.39 Atque omnes hi testimonium promeriti per fidem, non acceperant promissionem, 40 quod deus de nobis melius quiddam prouiderat

Quia vniuersum Christi corpus simul debebat accipere gloriam immortalitatis in futura resurrectione.

XII.1 Proinde nos quoque cum tanta septi simus nube testium...

Recensiti patres ac innumerabiles alij sunt testes, qui ferendis huiusmodi malis, testati sunt se toto pectore, fidere promissis dei.

[119 b] XII.4 Nondum vsque ad sanguinem restitistis, aduersus peccatum repugnantes, Ostendit nanque illos adhuc leuioribus malis affectos, nihil esse perpessos, si conferantur vel cum Christo vel cum sanctis patribus.

XII.7 Si castigationem sustinetis, veluti filiis vobis offert se deus. Quis enim est filius, quem non castigat pater? Quod si alieni estis a castigatione, cuius participes sunt omnes, igitur spurij estis, non filii.

Neque omnes sunt filij qui flagellantur vt latrones malefici et criminosi, quorum flagella non sunt tentationes siue probationes, sed promerita premia.

236

XII.12 Quapropter manus remissas, et genua soluta surrigite,¹³ et facite, vt recti sint gressus pedibus vestris,

Remisse manus sunt, cum bona opera non exercemus. Dissoluta genua quando immobiles sumus ad ea que sunt fidei et pietatis, rectas semitas pedibus facimus, cum per precepta fidei ambulamus.

[120 a] XII.18 Non enim accessistis ad contactum montem, et incensum ignem ac turbinem, et caliginem, et procellam etc.

Ecce quanto terrore data fuit lex, hinc dicitur Exodi xx. Loquere tu nobis et audiemus, non loquetur nobis dominus ne forte moriamur, Et ait Moses, Nolite timere, vt enim probaret vos venit deus.

XII. accesistis... 24 ad noui testamenti conciliatorem Jesum et ad sanguinem aspersionis, meliora loquentem quam loquebatur sanguis Abel.

Sanguis Abel clamat de terra, sanguis vero Christi clamat de celo gratis et iustis misericordiam, ingratum

autem et iniustis vltionem et penam.

[120 b] XII26 dicens, Adhuc semel ego concutio, non modo terram, Verumetiam celum.

Vnde Mat. xxiiij Erunt signa in sole et luna, et infra, et terremotus magni erunt Et psal. xcvi Nubes et caligo in circuitu eius, iustitia et iudicium preparatio sedis eius.

XIII.2 Hospitalitatis ne sitis immemores. Per hanc enim quidam inscientes exceperunt angelos hospitio.

Vt Abraham Genes. xviiij et Lot angelorum beneficio ereptus fuit a subuersione Sodome et Gomorre Genes. xix Etiam Tobias hospitalitatis gratia meruit Raphaelis archangeli officium. Tobie. v.

237

[121 a] XIII. 8... Jesus Christus heri et hodie, idem est etiam in secula.9 Doctrinis variis ac peregrinis ne circumferamini.

Quando Christus semper est semper erit semperque fuit, necesse est, omnes esse Christianos, quotquot vnquam salui fiunt ab initio ad Consummationem seculi vsque Neque aliud docuit lex Mosaica quam euangelium docet, sed aliter.

[121 b] XIII.23 Scitis fratrem nostrum Timotheum solutum esse, cum quo, si celerius venerit, visam vos.

Solutum siue dimissum dicit Timotheum, vel quia in carcerem fuerat coniectus, et inde iam dimissus, vel quia ex Athenis vbi antea fuerat dimissus est.

238

Ep. ad Romanos

[4 a] I.1 Paulus... segregatus in euangelium dei,

Segregatus erat a Mose ad Christum, hoc est a lege ad euangelium, a littera ad spiritum, a fiducia operum ad gratiam.

I.4 resurrexit e mortuis Jesus Christus dominus noster

In Paulo et ceteris apostolis comperies lector, quod patri fere tribuitur cognomen dei, Christo cognomen domini, cum vtrumque vocabulum, vtrique pariter conueniat.

[4 b] I.17 Justicia enim dei per illud patefit ex fide in fidem.

Ex fide in fidem, hoc est, ex fide promittentis dei, in fidem hominis credentis, vel ex fide Judei in fidem gentilis, siue ex fide veteris in fidem noui testamenti, siue ex fide legis in fidem Christi, siue ex fide verborum in fidem rerum, aut ex fide predicantium, in fidem credentium.

[5 a] I.26 Quamobrem tradidit eos deus in cupiditates ignominiosas.

Tradidit illos, id est passus est ire precipites in varias concupiscentias. Nam tradere hoc loco permittere est, non incitare aut immittere, siue impellere, alioqui necessitate non electione peccassent.

239

I.27 premium (quod oportuit) erroris sui in sese recipientes.

Vnde palam est probrosas turpitudines, et obstinatam in illis mentem, esse noxij erroris et inueterate malitie condignum premium. Et ideo tradi a deo in scripturis est ab illo destitui et relinqui suis affectibus.

[5 b] I.32 non solum ea faciunt, Verumetiam assentiuntur ijs, qui faciunt.

Assentiri maleficientibus est, Si cum quis possit reprehendere taceat, Aut obsistere, cessat et dissimulat, Aut qui fomitem prebet aliorum delictis.

II.1 Nam hoc ipso quod iudicas alterum, teipsum condemnas.

Ostendit etiam illos esse peccatores, qui solo affectu, id est concupiscentia peccant, etiam si ab opere et consensu peccati abstinent.

[6 a] II.5 in die ire, quo patefiet iustum iudicium dei,⁶ qui redditurus est vnique iuxta facta sua,⁷ his quidem qui perseuerantes in benefaciendo, gloriam et honorem et immortalitatem querunt, vitam eternam,

Si redditurus est vnique iuxta facta sua, nempe perseuerantibus in benefaciendo vitam eternam, igitur est aliquis operum respectus apud deum, contra sententiam impiorum, asserentium nos nec ob bona opera saluari nec ob mala damnari.

II.13 Non enim qui audiunt legem, iusti sunt apud deum, sed qui legem factis exprimunt, iusti habebuntur.

Quia etiam si nulla esset lex scripta, amplectitur tamen deus et approbat benefacta, et ideo Judei grauius peccauerunt habentes legem vite duces, quam gentiles, qui absque legis doctrina solo nature instinctu ducebantur.

[6 b] II.17 Ecce tu Judeus...¹⁹ confidisque te ipsum duces esse cecorum, lumen in tenebris versantium etc.

Ecce etiam si quis adeo precellit in lege vt sit legis doctor, et ²⁴⁰ tamen non prestat factis legem, nimirum alienus a bonis operibus, nihil illi prodest legis eruditio.

II.23 qui de lege gloriaris, per legis transgressionem deum dehonoras.

Sibi pulchre placebant tanquam legis custodes, quod opere externo abstinebant a quibusdam viciis crassioribus, cum in animo erant concupiscentia et consensu contaminatissimi.

II.28 Non is qui in manifesto Judeus sit, Judeus est, nec ea que in manifesto sit carnis circumcisio, circumcisio est [7 a]²⁹ sed qui in occulto Judeus fuerit, is Judeus est, et circumcisio cordis circumcisio est,

Hoc est, non is est verus Judeus, qui tantum habet carnem circumcisam, sed qui mentem habet puram et mundam ab omni inquinamento peruerse concupiscentie.

[7 a] II.29 circumcisio cordis circumcisio est, que Spiritu constat, non littera, cuius laus non ex hominibus est, sed ex deo.

Spiritus circumcisionis est intelligere illam esse signum solum, et in ea salutem non consistere. Littera vero circumcisionis, est credere in ea salutem consistere.

III.1 Quid igitur habet in quo precellat Judeus?...² Multum per omnem modum.

Preparatior enim videtur ad legem euangelicam et fidem qui legis promissa tenet, et vero propior est qui veri tenet imaginem.

III.4 Ut iustificeris in sermonibus tuis et vincas cum iudicaris.

Vincit autem deus quando dat, quod perfidi non credentes negant illum daturum, et punit peccantes qui negant illum puniturum.

III.5 Num iniustus deus, qui inducat iram? ⁶(humano more loquor) Absit. Nam quomodo iudicabit deus mundum?

In subuersores liberi arbitrij ista competunt, qui asserunt non minus impudenter quam impie nos necessitate peccare.

241

[7 b] III.12 omnes deflexerunt, simul inutiles facti sunt, et non est qui exerceat bonitatem, non est vsque ad vnum.

Neque quia dixit omnes deflexerunt totam penitus plebem significat, sed hanc partem plebis, in qua omnes mali se considerant Semper enim duo populi sunt in vna plebe.

III.20 Per legem enim agnitio peccati.

In obliuionem enim venerat lex nature et ideo opus erat lege scripta, per quam quisque suum peccatum agnosceret. Nam gradus quidam est ad sanitatem morbum suum cognoscere.

[8 a] III.25 propter remissionem preteritorum peccatorum,²⁶ que deus tolerauit,

Preterita enim peccata per fidem et baptismum condonantur, non autem futura. Neque vero licet iterare peccata prius condonata. Nam hoc esset canem reuerti ad vomitum, et suem lotam redire ad volutabrum ceni .i. Petri iijj.

IV.3 Credidit autem Abraham deo et imputatum est ei ad iustitiam⁴ Ei vero qui operatur, merces non imputatur secundum gratiam [8 b] sed secundum debitum.

Nam imputari, siue acceptum ferri, proprie dicitur quod repersolutum non est sed tamen ex imputantis benignitate pro soluto habetur. Deus enim nostra fiducia in illum placatus, pro soluto habet, quod tamen omnibus humanis viribus impar est.

IV.7 Beati quorum remisse sunt iniquitates, et quorum obiecta sunt peccata.⁸ Beatus vir cui non imputabit dominus peccatum.

Remittere tegere, et non imputare, vna ratio et vnus sensus secundum Ambrosium. Vnde beatitudinem hominis remissionem peccatorum per fidem appellat.

242

IV.11 vt esset pater omnium credentium per preputium, vt imputaretur et illis iustitia

Non vt Abraham esset iustitie parens sed typus quidam vere circumcisionis Hoc est innocentie securare in his, qui credituri essent Christo.

IV.13 Non enim per legem promissio contigit Abrahae, aut semini eius, illum heredem fore mundi, sed per iustitiam fidei... [9 a]¹⁵ Nam lex iram operatur. Siquidem vbi non est lex, ibi nec transgressio est.

[9 a] Non contra legem hic loquitur Paulus, sed legi fidem anteposit. Quia qui per legem salui esse non poterant, gratia dei per fidem saluantur.

IV. 18 qui preter spem sub spe credidit se fore patrem multarum gentium,

Inuictissima expectatione futurorum testatus est Abraham, cum dei promissoris fidem, tum omnipotentiam.

IV. 24 credentibus in eum, qui excitauit Jesum dominum nostrum a mortuis,²⁵ qui traditus fuit propter peccata nostra, et excitatus est propter iustificationem nostri.

Illos ergo tantummodo iustificat Christus, qui nouam vitam exemplo resurrectionis Christi amplexi sunt, et vetusta iniustitie atque iniquitatis indumenta, velut causam mortis abiecerunt.

[9 b] V.5 Porro spes non pudefacit, quod dilectio dei effusa sit in cordibus nostris per spiritum sanctum, qui datus est nobis.

Spes futurorum omnem pudorem et confusionem expellit, vnde probatur non habere fidem, qui in preceptis confunditur. Deinde magnitudo beneficiorum, excitat in se magnitudinem charitatis, que confundi et timere non nouit.

[10 a] V.12 Propterea quemadmodum propter vnum hominem peccatum in mundum introijt etc.

Hic subaudiendum est, Ita per vnum Christum, in quo renascimur omnes per fidem, innocentia inducta est, et innocentie comes, vita.

243

V.15 Nam si vnus delicto multi mortui sunt, multo magis gratia dei, et donum per gratiam que fuit vnus hominis Jesu Christi, in multos exuberauit.

Nomen gratia significat remissionem peccatorum, Donum per gratiam, significat spiritum sanctum, qui effunditur in corda eorum quibus peccata remittuntur, qui sanctificat et viuificat, et nouam creaturam gignit.

[10 b] V.18 Quemadmodum enim per inobedientiam vnus hominis, peccatores constituti fuimus multi, ita per obedientiam vnus, iusti constituentur multi.

Quos supra omnes dixit, hic plures et multos significat. Plures enim Ade delictum sequuti sunt preuaricando, non omnes, Et multi iusti constituentur non omnes, quia tantum fideles futuri sunt iusti.

V.20 Ubi vero exuberauit peccatum, ibi magis exuberauit gratia,

Magis exuberauit gratia, quia peccatum ad tempus regnabat. Gratia vero perpetuo regnabit.

VI.4 Sepulti igitur sumus vna cum illo per baptismum in mortem, vt quemadmodum excitatus est

Christus ex mortuis per gloriam patris, ita et nos in nouitate vite ambulemus.

Vt mors Christi habet similitudinem mortis peccati in nobis, ita resurrectio eiusdem habet similitudinem noue vite in baptismo professe. Quemadmodum igitur (vt antea dixit ca: ij.) circumcisio prodest si legem seruaueris, Ita baptismus quoque prodest si innocenter vixeris, mandataque seruaueris, Alioqui nec circumcisio, nec baptismus quicquam prosunt nisi ad cumulum maioris condemnationis.

[11 a] VI.9 Scientes quod Christus excitatus a mortuis, non amplius moritur, mors illi non amplius dominatur.

Imaginem resurrectionis illius tunc referimus, quando semel iustificati sic studemus conseruare innocentiam, vt posthac non peccemus. Ille semel resurrexit, posthac non moriturus, Nos semel iustificati, postea nunquam peccaturi.

244

VI.15 Quid igitur? Peccabimus, quod non simus sub lege, sed sub gratia? Absit.

Quia hoc magis abstinendum est a peccatis, quod iam ad benefaciendum non cogimur prescripto, sed meritis et amore prouocamur. Mutata quidem est seruitus, sed non est prorsus adempta.

[11 b] VI.19 Quemadmodum enim prebuistis membra vestra serua immunditie et iniquitati,.. sic et nunc prebete membra vestra serua iustitie, ad sanctificationem.²⁰ Cum enim serui essetis peccati, liberi eratis iustitie.

Vt est aliqua libertas culpabilis, ita et seruitus quedam laudabilis. Nam liberum esse iustitie crimen est, seruum vero esse iustitie, laudabile est. Ediuerso, seruum esse peccati crimen est, liberum esse peccato, laudabile est.

VI.23 Etenim auctoramenta peccati mors, donum autem dei, vita eterna, per Christum Jesum dominum nostrum.

Autoramentum est precium siue stipendium quo aliquis autoratur, idest obligatur ad seruitium.

[12 a] VIII.7 Quid ergo dicemus? Lex peccatum est? Absit. Sed peccatum non cognoui, nisi per legem. Nam et concupiscentiam non nouissem, nisi lex dixisset, Non concupisces.

Lex enim est index peccati, sed non autor peccandi, idest, non est causa peccati. Ostendit autem peccatum quod latebat, et quia non addit vires repugnandi peccato. Fit vt hac occasione, libido peccandi sit magis irritata, vt est humanum ingenium ad ea propensius que vetita sunt.

VII.12 Itaque lex ipsa quidem sancta, et preceptum sanctum ac iustum et bonum

Lex quidem bona iusta et sancta est, sed tamen imperfecta Vt intelligamus opus esse alia iustitia perfectiore que dei est non legis, illam ambiamus fidei merito per Christum.

245

[12 b] VII.13 vt fieret maiorem in modum peccans peccatum per preceptum

Simplex videtur esse peccatum quod malis rebus male vtitur Sed quod optimis rebus abutitur in perniciem, non videtur esse simplex peccatum.

VII.18 Noui enim, quod non habitet in me, hoc est, in carne mea bonum

Vult enim Paulus in summa ostendere quod peccatum ita heret in natura carnali vt nec renati semel vniuersum exuant, quod tametsi manet etiam in electis, non tamen dominatur in illis.

VII.22 Delectat enim me lex dei secundum internum hominem.²³ Sed video aliam legem in membris meis, rebellantem legi mentis mee,

Hic oportet imaginari duos homines in vno homine, vnum carnalem et crassum, alium vero puriorem minusque crassum. Illum externum Hunc internum vocabimus. Internus paret legi mentis, que est voluntas boni et equi. Externus legi peccati, que est concupiscentia carnis consueta.

[13 a] VIII.1 Nulla igitur nunc est condemnatis his, qui insiti sunt Christo Jesu qui non iuxta carnem versantur, sed iuxta spiritum.

Si Spiritu, si mente viuere vis (quemadmodum oporteat eos qui per fidem ac baptismum Christo sunt insiti) Attende Christum et eius gratiam non teipsum, non tua opera, tametsi pro virili tua, etiam operari debeas, opera enim adminiculantia sunt, gratia vero perficiens et consumans.

VIII.3 Etenim quod lex prestare non poterat, ea parte qua imbecillis erat per carnem, hoc deus proprio filio misso sub specie carnis peccato obnoxie, prestitit, ac de peccato condemnauit peccatum per carnem,4 vt iustificatio legis impleretur in nobis,

Vt duo sunt homines carnalis et spiritualis. Ita in una Mosi lege sunt due leges, altera crassa et carnalis, altera spiritualis. Prima Mosen habet authorem 246 Secundam absoluit nobis Christus.

VIII.5 Nam qui carnales sunt, que carnis sunt curant, at qui spirituales, que spiritus sunt.

Esse carnalem est viuere iuxta litteram legis ludeorum more, ac operibus quibusdam externis simulare sanctimoniam, animo interini syncera pietate vacante. Esse vero spiritualem, est nosse voluntatem dei, confidere deo, et gaudere in obedientia voluntatis dei, per crucem. Ac purum et immaculatum se conseruare ab hoc seculo.

[13 b] VIII.13 Nam si secundum carnem vixeritis moriemini.

Tres sunt gradus rerum quos expetit caro. Primus est rerum honestarum, vt sapientie et iustitie humane. Secundus, rerum vtillium vt glorie, opum, potentie, et tranquillitatis. Tertius est, delectabilium rerum vt voluptatum, Qui iuxta huiusmodi carnis cupiditates vixerit, morietur morte secunda, que et si eterna.

VIII.17... coheredes autem Christi. Siquidem simul cum eo patimur, vt et vna cum illo glorificemur.

Datur nobis hereditas, sed si eadem via tendamus ad illam, qua Christus ipse peruenit. Ille ferendis malis peruenit ad bonorum possessionem, per obedientiam venit ad regnum, per ignominiam venit ad gloriam.

[14 a]VIII.22 Scimus enim quod omnis creatura congemiscit, simulque nobiscum parturit vsque ad hoc tempus.

Scimus enim quod omnis creatura etc. Sensus est, quia omnis creatura per quotidianum laborem ingemiscit et dolet, donec impleatur numerus filiorum dei, Ipsa enim dementa, cum sollicitudine suas operas exhibent.

247

VIII.24 Siquidem spe seruati sumus, porro spes si videatur, non est spes.

Perfecta nanque salus nostra sita est in rebus futuris, quarum certam spem concepimus. Nam spes non est rerum presentium, sed earum que nondum apparent.

VIII.26 Siquidem hoc ipsum, quid oraturi simus, vt oportet, non nouimus, verum ipse spiritus intercedit pro nobis, gemitibus inenarrabilibus.

Quia iuxta humanum affectum, nescimus quid sit optandum, neque quomodo sit optandum. Spiritus tamen interini boni consulit, et cum corporis infirmitate pugnat, cui commonstratur aspiratione diuini spiritus adiuuantis carnis nostre imbecillitatem. Quid votis optandum sit quidue recusandum.

[14 b] VIII.30 Porro quos predefinierat eosdem et vocauit. Et quos vocauit, eos et iustificauit. Quos autem iustificauit, hos et glorificauit.

Vnde gradibus quibusdam ascenditur ad id quod est summum in dei electione, igitur deus ab eterno, quos presciuit sibi deuotos, ad immortalitatem vocandos esse statuit, eosdemque vocauit per predicationem Jesu Christi, iustificauit per mortem eiusdem, atque glorificauit per resurrectionem et immortalitatis premium.

VIII.37 Verum in his omnibus superamus per eum qui dilexit nos.

Verum in his omnibus superamus etc. O stulti et incuruata mente, discite deum respicere non vos, et dum deus operabitur in vobis, vos recta operabimini, vos recte diligetis recte intelligetis omnia et non oblique. Quid infirmitati tue tribuis quod diuine debetur fortitudini? In diuino confide amore, non in 248 tuo, nunquid deum superare potes amando? Imo cum tu peccas ille te amat, amor eius nunquam te deserit. Vnde sacer Dionysius, A se auersos ac resilientes amatorie sequitur, contenditque ac deprecatur ne se deserant ij, quos tanta vi amoris inquirat, hec Stapulensis.

[15 a] IX.2 quod dolor mihi sit magnus, et assiduus cruciatus cordi meo.

Vere dolenda res est, non tantum ludeorum ingratitude, erga tot Christi et dei beneficia, sed quorumcunque etiam fidelium, qui resiliunt a fide, nec referunt ea que tanta dei benignitate digna sunt.

IX.4 Israelite, quorum est adoptio, et gloria, et testamenta, et legis constitutio, et cultus, et promissiones...

Enumerat apostolus tanta preconia nobilitatis et dignitatis generis Iudeorum vt omnes secum ad commiserationem commoueat.

IX.12 non ex operibus, sed ex vocante dictum est illi¹³ Major seruiet [15 b] minori. Sicut scriptum est, Jacob dilexi, Esau vero odio habui.¹⁴ Quid igitur dicemus? Num iniustitia est apud deum? Absit. - - - 20 Atqui o homo, tu quis es qui ex aduerso respondes deo?

Maior seruiet minori etc. Quorsum igitur pertinent illa, non ex operibus sed ex vocante? Eo pertinent vt Judeis, (ob admissas gentes) murmurantibus obturaret os. Clamabant illi, Cur admittis impias gentes ad tantum honoris. Respondet deus Cur de nondum natis dictum est. Maior seruiet minori Ad hoc si non potestis respondere, cum sit in lege vestra scriptum, desinite inquirere. Cur ego gentes preferam Israhelitis. Non sic amo odiue quemadmodum homines, qui ex rebus gestis ²⁴⁹ concipiunt odium vel amorem. Ego priusquam nascantur homines, scio quales futuri sint, Ideo prefinio, que sint illis digna. [15 b] Quia apud deum omnia prescientem futura sunt facta, ideo vt amat futura bona, ita odit futura mala, non aliter quam amaret aut presentia bona aut odiret presentia mala.

Hunc totum sermonem ab hoc loco Quid igitur dicemus, usque ad hunc locum Atqui o homo, veteres aliquot, tribuunt non Paulo, sed contradicenti, quem sic facit colligentem ex scripturis perperam intellectis.

IX.16 Itaque non volentis est, neque currentis, sed miserentis dei.

Itaque non volentis etc. Hoc est an dari debeat nec ne, dantis arbitrio non petentis debet esse quod poscitur. Et tunc dat deus poscenti, quando scit eum bene vsurum datis. Tunc non dat cum scit male vsurum.

20 Num dicet figmentum ei qui finxit, cur me finxisti ad hunc modum?

Num dicit figmentum etc. Non hecloquitur apostolus vt tollat liberum arbitrium, sed vt ostendat quousque oporteat nos obtemperare deo, cum silentio. Nemo igitur putabit hec Paulo dici de necessitate mentis humane que libertatem arbitrij impediatur, sed de varietate dispensandi, qua obedientibus in silentio dispensat misericordiam, et inobedientibus cum murmure dispensat iram et iustitiam. Etenim nisi ad hunc acceperimus modum, ²⁵⁰ multa sequentur absurda, quia si hic ageretur de mente, deque bonis et malis, simul et homo videbitur alienus ab omni crimine, quando necessitate peccaret, et Paulus secum pugnare videbitur, qui vbique coronat voluntatem. In figulo enim sola voluntas est. In deo autem voluntas cum iustitia, et errare potest figulus, deus autem non potest. Similitudines igitur adducte, non sunt accipiende secundum omnes partes, Sed ad id accommodari debent cuius gratia adducuntur.

[16 a] IX.25 Quemadmodum et Osee dicit. Uocabo populum qui meus non erat, populum meum, et eam que dilecta non erat, dilectam.

Non est alia causa electionis et reiectionis duorum populorum, nisi obedientia et inobedientia vtriusque populi, Non populus factus est populus, quia credidit et obediuit Populus vero factus est non populus, quia noluit eredire et obedire. Quorum vtrunque quia deus ab eterno precognouit futurum, prediffiniuit populum ad misericordiam, et non populum ad iustitiam. Nec ideo ista futura erant quia a deo precognita sunt, sed quia futura erant, ideo sunt precognita, vt intelligamus prescientiam dei, non esse causam futurorum, sed quia futura sunt futura, ideo presciuntur. Sicque palam fit in creaturis ipsis fieri mutationem a bono ad malum, vel a malo ad bonum, deo semper immutabili permanente.

251

IX.32 Impegerunt enim in lapidem offendiculi.

Impegerunt enim Iudei in Christum lapidem offendiculi nulla necessitate sed mera voluntate, Christo dicente Mat.xxij. Quoties volui congregare filios tuos quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas et nolulistis.

[16 b] X.2 Testimonium enim illis perhibeo, quod studium dei habent, sed non secundum scientiam.³ Nam ignorantes dei iustitiam et propriam iustitiam querentes constituere, iustitie dei non fuerunt subditi.

Zelum legis habentes, non omnino errabant in affectu pietatis, sed vehementer errabant in delectu, quando publicata dei iustitia, adhuc (prepostere religiosi) defendebant humanam iustitiam.

X.10 Corde enim creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem.

Non enim satis est credidisse, quando etiam oportet fidem palam profiteri, si res postulat. Ne incidamus in sententiam euangelicam, qua dicitur Joan: xij. Multi ex principibus crediderunt in Jesum, sed palam non profitebantur propter Iudeos. Maluerunt enim gloriam hominum, quam gloriam dei.

[17 a] X.15 Quam spetiosi pedes annuntiantium pacem, annuntiantium bona.

Per pedes annuntiantium, idest per aduentum predicantium pacem et bona, Pacem que nos mutua

charitate cum Christo conglutinet, et ea bona que semper bona sunt. Eo quod taha sint suapte natura.

X.18 Sed dico, an non audierunt? Atqui in omnem terram exiuit sonus eorum, et in fines orbis terrarum verba illorum.19 Sed dico Nunquid non cognouit Israel?

Non possunt Judei excusari, quia videntes lucem malitia execati sunt. Audientes vero euangelium, aures illorum liuore sunt obsepte.

252

X.21 Aduersus Israel autem dicit, Toto die expandi manus meas ad populum non credentem et contradicentem.

Ac si dicat, Misi prophetas sed illos occiderunt. Deinde tot editis miraculis ipse prouocauit pro gratia dixerunt Demonium habet, et presidiis Beelzebub facit ista. Humilitatem despexerunt, virtutem impie sunt interpretati.

[17 b] XI.1 Dico igitur, Num repulit deus populum suum? Absit. Nam et ego Israelita sum, ex semine Abrahe, tribus Beniamin.

Ac si dicat Paulus. Etenim si gentem totam repulisset deus, ipse non predicarem Christum, quandoquidem genere sum Israhelita verus, oriundus ex stirpe Abrahe pertinens ad tribum Beniamiticam.

XI.4 Reliqui mihiipsi septem miha virorum, qui non inflexerunt genu imagini Baal.

Ostendit enim non solum Heliam remansisse, qui deuotus deo non adorarit idola, sed et multos qui in fide dei permanserunt, sicut et ex ludeis non pauci crediderunt.

XI.6 Quod si per gratiam, non iam exoperibus. Quandoquidem gratia, iam non est gratia. Sin ex operibus, non iam est gratia. Quandoquidem opus, iam non est opus.

Si igitur electio debetur munificentie dei iam non imputetur factis Nam quod factis rependitur merces est, non munificentia. Quod vltro defertur immerentibus id demum est beneficium. quod si supputantur operum merita, iam beneficium desinit esse beneficium, et in premij vocabulum abit.

XI.9 Et Daud dicit Uertatur mensa illorum in laqueum, et in captionem, et in offendiculum, et in retaliationem ipsis.

Captio, non est hic decipula proprie vnde captiosos dicimus, sed pro venatu positum est, quo capimus feras, quasi dicas Capiantur sua mensa, qua laxare animum debebant, non enim hostem timemus inter epulas.

253

[18 a] XI.11.. per lapsum illorum salus contigit gentibus, in hoc vt eos ad emulandum prouocaret.

Casus igitur Iudeorum nobis gentibus satis feliciter incidit mirabili interini consilio prouocatis ad credendum Iudeis gentium exemplo, et si non prius tamen in fine seculi.

XI.15 Nam si reiectio illorum, est reconciliatio mundi, que erit assumptio nisi vita ex mortuis?

Ac si dicat. Si gentes a religione aliene, deo vocante, ad veram religionem adduci potuerunt, quid vetat ex ea gente ad fidem reuocari que pios habuerit autores ac principes, imo magis consentaneum est vt ex piis nascantur pij, quod exordium fere sapiant.

XI.17 Quod si nonnulli rami defracti sunt, tu vero cum esses oleaster, insitus fuisti illis, et consors radicis et pinguitudinis oleee factus es,18 ne glorieris aduersus ramos... 20 Ne efferaris animo, sed timeas.

Alludit ad similitudinem insitionis, que fit, quoties fisso arboris ramo, inseritur surculus alterius arboris.

[18 b] XI.22 Ecce igitur bonitatem ac seueritatem dei, in eos quidem qui ceciderunt, seueritatem, in te vero bonitatem, si permanseris in bonitate.

In deo perpendenda bonitas et seueritas, bonitas erga gentes, quia cum nec quererent ipsum nec scirent, vltro eas vocauit. Seueritas erga Iudeos quos execauit, eo quod verbum dei eiusque donum spreuerunt.

XI.25 quod execatio ex parte Israeli accidit, donec plenitudo gentium aduenerit,26 et sic totus Israel saluus erit.

Vtrumque predictum est, fore vt deciderent Iudei per incredulitatem, ac fore vt tandem credentes

resipiscerent. Alterum videmus euenisse, alterum expectamus futurum, expleto nimirum numero filiorum dei ex gentibus colligendo.

254

XI.30 Quemadmodum enim et vos quondam increduli fuistis deo etc.

Ac si dicat Paulus. Si vos gentiles olim incredulos non destituit deus in eternum ita nec Judeos nunc incredulos perpetuo destituet Sed quemadmodum vos estis misericordiam adepti, ita et ipsi misericordiam consequentur.

[19 a] XI.32 Conclusit enim deus omnes sub incredulitatem, vt omnium misereretur.³³ O profunditatem diuitiarum et sapientie et cognitionis dei etc. Stupor quidam oboritur contemplanti archana dei consilia, et ideo exclamat apostolus, veluti dicat. Quare conclusit omnes etc. vt agnito errore discerent ad misericordiam esse prouocandum, nec tamen conclusit tanquam peccati autor Sed quoniam non sine periculo hoc archanum rimamur cum explicare nequeam aut forte non licet, exclamare libet, O profunditatem diuitiarum etc.

XII.1 Obsecro igitur vos fratres per miserationes dei, vt prebeatis corpora vestra hostiam viuentem, sanctam, acceptam deo, rationalem cultum vestrum.

Non enim in hac lege spirituali sicut olim in lege carnali corpora pro corporibus immolantur, sed vitia potius corporis perimenda sunt Deus nanque est animus et animi donariis conciliatur.

XII.3 ne quis arroganter de se sentiat, supra quam oportet de se sentire...

Arroganter de se sentit, qui plus sibi tribuit quam par est alterum fastidians vt fieri solet, apud huius mundi cultores, quando felicior fastidit infeliciorem.

[19 b] XII.9 Dilectio sit non simulata, sitis odio prosequentes quod malum est, adherentes ei quod bonum est etc.

Vult apostolus vt omnia metiamur aut ex virtute aut ex turpitudine, et non ex nostris cupiditatibus, vulgi more, quod prepostere de omnibus iudicans, 255 dicit bonum malum, et malum bonum.

XII.13 necessitatibus sanctorum communicantes, hospitalitatem sectantes... 15 Gaudete cum gaudentibus, et flete cum flentibus,

lubet sectari hospitalitatem in sanctos, ne aut turpiter egeant, aut ad ethnicos cogantur indecore diuertere.

[20 a] XII.20 Si igitur esurit inimicus tuus, pasce illum, si sitit, da illi potum...²¹ Ne vincaris a malo, imo vince bono malum.

Quia benefactis certare pulchrum est, vincere pulcherrimum. Malefactis certare turpe, sed malefactis vincere turpissimum.

XIII.1 Non enim est potestas, nisi a deo, que vero sunt potestates, a deo ordinate sunt.

Sapientie: vi. Data est a domino potestas vobis, et virtus ab altissimo, qui interrogabit opera vestra, et cogitationes scrutabitur. Quoniam cum essetis ministri regni illius non recte iudicastis, Et Daniel. Dei (inquit) regnum est et cui vult dabit illud. Danielis iij.

XIII.4 Dei [enim] minister est tibi in bonum. Quod si feceris id quod malum est time. Non enim frustra gladium gestat.

Vt enim deus in suo corpore voluit esse membrorum ordinem. Ita in vniuersa republica, que constat malis ac bonis, voluit esse ordinem quandam.

[20 b] XIII.7 Reddite igitur omnibus quod debetur, cui tributum tributum, cui vectigal vectigal, cui timorem timorem, cui honorem honorem.

Ipse Christus nulli prorsus obnoxius soluit Cesari vectigal, non quod deberet, sed ne quid illos offenderet. Licebat quidem non soluere, sed non expediebat.

XIII.9 [omne] preceptum in hoc sermone summatim comprehenditur. Nempe diliges proximum tuum sicut teipsum.¹⁰ Dilectio proximo malum non operatur. Consummatio itaque legis est dilectio.

Quando charitas nemini nocet et omnibus prodest quoad potest, iccirco continet in se veluti compendio omnia precepta, ad cuius ergo studium ipsa quoque temporis ratio nos hortatur, quando euangelica lex sit

lex charitatis.

256

XIII.14 Et carnis curam ne agatis ad concupiscentias.

Non vetat Paulus curare carnem ad necessitatem nature vt salubriter viuat, Sed curare vetat ad voluptatem, ne repleta lasciuat.

[21 a] XIV.2 Alius quidem credit vescendum esse quibuslibet. Alius autem qui infirmus est, holeribus vescitur.

Hic non loquitur apostolus proprie de ciborum discrimine quod nunc inter Christianos receptum est, sed de illo quod apud Judeos solenne est. Judei enim perpetuo abstinebant a certo ciborum genere, iudicantes se contaminari si vescerentur huiusmodi cibis. Christiani vero abstinent ad tempus a certis cibis, nullo errore, nullaue superstitione, sed ad correptionem et castigationem carnis, ne deliciis saturata, lasciuat aut spumat in libidinem. Qui enim vacat omni superstitione, nihil aliud spectat quam nature necessitatem.

XIV.10 Tu vero cur iudicas fratrem tuum? Aut etiam tu cur despicias fratrem tuum? Omnes enim statuemur apud tribunal Christi.

Periculosum igitur valde est, condemnare quempiam ex vsu rerum per se non malarum, aut non vsu, quando ratio peccati (si quando peccatur in his rebus) est in animo et opinione vtentis vel non vtentis, non autem in natura rerum. Ab eodem abstinet interdum firmus a quo abstinet infirmus sed alia mente et opinione, infirmus ex superstitione, firmus vero ex studio continentie et castitatis.

[21 b] XIV.14 Noui siquidem, et persuasum habeo per dominum Jesum, nihil esse commune per se, nisi ei qui existimat aliquid esse commune, illi commune est.

Quando vetus superstitio persuaserat Judeis quosdam cibos 257 esse natura sic immundos vt illis vtentes contaminarent, quos illi communes appellabant. Ostendit apostolus nihil esse per se immundum, nisi ei qui erroneam habeat conscientiam.

XIV.17 Non enim est regnum dei cibus ac potus, sed iustitia et pax et gaudium in spiritu sancto.

Nam sicut in futuro regno non erit esca et potus ita euangelica doctrina vitaque Christiana, neque ciborum delectu constat, neque potus discrimine, quo nihil momenti habent ad pietatem.

XIV.20 Omnia quidem pura, sed malum est homini qui per offendiculum vescitur.

Dissimulare nos docet ab intentione edendi aut non edendi, potius quam ad scandalum vsque disceptare.

[22 a] XV.1 Debemus autem nos qui potentes sumus, infirmitates impotentium portare, ac non piacere nobisipsis

Recte ait debemus, quia oportet doctores infirmos firmare, et imperitos erudirecum mansuetudine, ne prouocati dum contendere volunt, in deterius proficiant.

XV.8 Illud autem dico, Jesum Christum ministrum fuisse circumcisionis pro ventate dei, ad confirmandas promissiones patrum.9 Ceterum vt gentes pro misericordia glorificent deum.

Christus vtrique hominum generi inseruiuit, scilicet Judeis et gentibus, vt illi gaudeant quod diu expectata tandem assecuti sunt. Hee quod expectatis potiuntur.

XV.10 Et rursus dicit. Gaudete gentes cum populo eius.

[22 b] Vnde dicitur Actorum xi. De Judeis cum audissent Petri sermonem pro Cornelio, his autem auditis obticuerunt, et glorificauerunt deum dicentes. Igitur et gentibus deus penitentiam concessit ad vitam.

[22 b] XV.19 vt ab Hierusalem et in circumiacentibus regionibus, vsque ad Illiricum impleuerim euangelium Christi.

Est autem Illyricum lata regio inter Italiani, Germaniam, 258 Thraciam et Macedoniam, habens ab vno latere mare Adriaticum, et ab alio Danubium, que regio nunc Schlauonia vel Bosnensis dicitur.

20 ita porro annitens predicare euangelium, non [23 a] vbi nominatus erat Christus, vt ne super alienum fundamentum edificarem sed quemadmodum scriptum est.21 Quibus non est annuntiatum de eo, videbunt, et qui non audierant, intelligent.

Sancta fuit hec ambitio Pauli apud deum, qua voluit quam latissime iacere fundamenta Christiane

religionis, idque in locis in quibus nondum predicatum fuerat de Christo.

XV.29 Scio nanque quod vbi venero ad vos, cum plenitudine benedictionis euangelij Christi venturus sim.

Cum Paulus vocat eleemosynam benedictionem, vt hic, videtur verecunde significare vt Rhomani quoque aliquid conferant, in subsidia pauperum.

30 Obsecro autem vos fratres per dominum nostrum [23 b] Jesum Christum, et per dilectionem spiritus, vt me laborantem adiuuetis precationibus pro me ad deum,

Si Paulus apostolus et propheta ac spiritu sancto plenus, postulat iuuari fidelium precibus contra hostium insidias. Quanto magis, nobis peccatoribus idem postulandum est.

XVI.1 Commendo autem vobis Pheben sororem nostram, que est ministra ecclesie Cenchreensis.

Cenchreis hoc loco, est statio naualis Corinthiorum Reperiuntur nanque huius nominis plura loca, vt in Troade et in Italia.

XVI.3 Salutate Priscam et Aquilani, adiutores meos in Christo Jesu, qui pro anima mea suam ipsorum ceruicem supposuerunt.

Hanc Priscam putant alibi dictam Priscillam, Actorum xviii: que fuerat vxor Aquile, viri Judei Pomici genere, qui tabernaculorum erat artifex, siue sutor autore Origene.

259

[24 a] XVI.18 Nam qui eiusmodi sunt, domino Jesu Christo non seruiunt, sed suo ventri, et per blandiloquentiam et assentationem decipiunt corda simplicium.

Carnales quidam, voluptatibus adhuc seruietes, ac ventrem pro deo habentes non ferebant spiritualem euangelij doctrinam, cupiditatibus carnalibus pieni, et sic sola fide contenti, vt ab omni opere bono prorsus abstineant et cessant.

19 Nam vestra obedientia ad omnes permanuit [24 b] Gaudeo igitur sane de vobis. Sed volo vos sapientes quidem esse ad bonum, synceros autem ad malum.

Ac si dicat Simplicitas laudanda est, sed tamen quoniam suspicionem nescit, sepe obnoxia est imposture, ideo vult illos esse occulatos ad ea sectanda que bona sunt, et declinanda, que pietatis synceritatem viciant.

[26 a] Ep. I ad Corinthios

I.1 Paulus vocatus apostolus Jesu Christi, per voluntatem dei.

Vocatus non est hoc in loco participium dictus aut nominatus, sed nomen absolutum, veluti dicas, apostolus est vocaticius siue vocatione hoc est electione, quo nomine significat se non aliquo ambitionis studio, vsurpasse aut inuasisse hanc dignitatem, sed ad illam a deo esse vocatum.

I.3 Grana vobis et pax a deo patre nostro, et domino Jesu Christo.

Gratia tuebitur innocentiam, hanc comitatur concordia et pax. Gratia nos a peccatis assertos conciliat nos deo. Pax vero conciliat nos hominibus.

I.10 O[b]secro autem vos fratres per nomen domini nostri Jesu Christi, vt idem loquamini omnes, et non sint inter vos dissidia, sed sitis integrum corpus, eadem mente, et eadem sententia.

Vbicunque simplici mente non idem creditur, vbicunque fideliter loquendo et operando non idem sentitur, ibi non est integrum corpus, hoc est perfectum, sed mutilum et mancum, quales sunt schismaticorum ecclesie.

260

[26 b] I.12 Dico autem illud, quod vnusquisque vestrum dicit Ego quidem sum Pauli, ego vero Apollo, ego vero Cephe, ego vero Christi.13 Num diuisus est Christus?

Litigabant inter sese, quia credebant baptismum aliquid virtutis accipere ex merito ac dignitate baptizantium ministrorum, atque ideo quisquesibi placebat ex opinione vel dignitate sui apostoli. Errabant igitur nescientes baptismi efficaciam esse, non ab humana aliqua virtute sed a Christi merito.

I.18 Nam sermo crucis, ijs quidem qui pereunt, stultitia est, at nobis qui salutem consequimur, potentia dei est.

Vt apostoli noua quadam ratione erant potentes ac diuites, nobiles ac inclyti, ita nouo quodam modo erant tum eruditi tum eloquentes, simpliciter et inaffectedate loquuti sunt, sed tamen cordate et prudenter.

I.20 Vbi sapiens? vbi scriba? vbi disputator seculi huius? Nonne infatuauit deus sapientiam mundi huius?

Ac si dicat, Nonne videmus innouari mundum? Nonne videmus homines pristinae religioni, pristinae philosophiae diffisos Christi crucem amplecti? Nonne tam intelligunt impium esse, quod antea pietas habebatur et stultissimum esse quod prius sapiens videbatur?

I. 23 Nos autem predicamus [27 a] Christum crucifixum, Judeis quidem offendiculum, Grecis vero stultitiam.

Judei offenduntur admirantes Jone prodigium, Christi vero facta Jona tanto maioris calumnantur. Grecis vero (qui rationibus vestigant omnia) stultum videtur virginem celitus concepisse fetum, sub homine latuisse deum, morte vitam esse restitutam, reuixisse qui semel esset mortuus.

261

I.26 non multi potentes, non multi claro genere nati, veruni que stulta erant secundum mundum, delegit deus

Per humiles orta est euangelij gloria, per humiles dilatatur, vt versis rerum vicibus, humilitas expugnet altitudinem, simplicitas coarguat humanam astutiam.

I.30 in Jesu Christo, qui factus fuit nobis sapientia a dea, iustitiaque et sanctificatio, et redemptio³¹ Vt quemadmodum scriptum est. Qui gloriatur in domino glorietur.

Qui factus fuit nobis etc. sapientia, ne nobis opus esset, philosophia, Justitia id est innocentia, vt nihil iam sit quod mosaice legis opem desideramus, per hunc accessit vite sanctimonia, ne quis hanc suis adscribat meritis, per hunc etiam contigit redemptio, hoc est libertas, vt eius sanguine redempti sumus, a vitiorum tyrannide. Breuiter, felicitatis summam vni Christo debemus, et autori patri.

[27 b] II.4 et sermo meus et predicatio mea non erat in persuasoriis humane sapientie verbis, sed in ostensione spiritus ac potentie,⁵ vt fides vestra non sit in sapientia hominum, sed in potentia dei.

Et sermo meus etc. ac si dicat Qualis erat vite habitus, talis erat etiam oratio, et sermo meus nullis rhetorum ornamentis instructus, aut philosophorum argumentis picturatus, qui declararet, quantum ipse pollerem vel eloquentia vel eruditione, sed tamen efficax fuit ad transfigurandos vos.

II.7 loquimur sapientiam dei in mysterio,⁸ ... quam nemo principum seculi huius cognouit.

Quoniam hec sapientia simplicibus et puris animis delectatur et ob id nemo principum huius cui eam est assequutus Nec Pilatus nec Annas aut Caiphas nec Pharisei, nec ipsi demones,

262

II.11 Quis enim hominum nouit ea que sunt hominis, nisi spiritus hominis, qui est in eo?

Ac si dicat faciem hominis cuius promptum est cernere. Ceterum quid lateat in intimis animi recessibus, nemo mortalium perspicit, nisi spiritus hominis qui est in eo.

[28 a] II.14 Animalis autem homo non accipit ea que sunt spiritus dei, stulticia siquidem illi sunt, nec potest cognoscere quod spiritualiter diiudicantur.¹⁵ At spiritualis diiudicat quidem omnia, ipse vero a nemine diiudicatur.

Nam humana que sunt, humano more traduntur, que celestia et spiritualia, nouo modo tradenda erant, nec id sane quibuslibet, sed iis dumtaxat qui hausto Christi spiritu, iam habiles sunt spirituali doctrine quippe spirituales et ipsi, auditor enim spiritualis doctrine spirituali congruit.

III.1 Et ego fratres, non potui loqui vobis, vt spiritualibus, sed loquendum fuit vt carnalibus, vt infantibus in Christo.

Fidei philosophia, edam suam habet etatem, nam habet rudimenta, habet profectus habet fastigium, ideo apostolus non poterat illis ab initio loqui tanquam spiritualibus, hoc est iam perfectis et plene adultis in

Christo Jesu.

III.4 Etenim cum dicat aliquis. Ego quidem sum Pauli, alter vero, ego Apollo, nonne carnales estis?

Nam huiusmodi titulis inter se decertant humane philosophie discipuli. Ego sum Aristotelicus, Ego Platonius, Ego Stoicus, Ego Epicureus, Discipuli vero Christi vno Christo autore gloriantur.

[28 b] III.8 Vnusquisque tamen suam mercedem accipiet iuxta suum laborem.

Meritorum ac premiorum ratio in hoc consistit, ut quisque gnauiter fideliter, ac hilariter prestat officium. Nam qui ex necessitate aut ex tristitia, aut etiam negligenter prestat officium et laborem, aut ludit operam, aut mercedem se dignam referet.

263

III. 10 Vt sapiens architectus fundamentum posui, alius autem super illud edificat. Porro quisque videat quomodo superstruat. Nam fundamentum aliud nemo potest ponere, preter hoc quod positum est, quod est Jesus Christus.

Simplicissimus sensus est optimus, si accipiamus de doctrina apostolorum Paulo succedentium. Ille bonum posuit fundamentum (Videant (inquit) ceteri quid superstruant) Si digna Christo durabit opus etiam in luce conspectum. Sin Iudaismum adiunxerint, fallent quidem ad tempus, ceterum patefiet illorum impostura, simul atque vero iudicio perpendi ceperit, est tamen spes salutis, quamdiu manserit fundamentum Christus.

III.17 Nam templum dei sanctum est, quod estis vos.

Huius templi sanctimonia seruatur, innocentia et moribus Christo dignis, prophanatur vero, et conspurcatur ambitione, libidine, dissidio et his similibus affectibus et morbis.

[29 a] III.21 Itaque ne quis gloriatur in hominibus. Omnia nanque vestra sunt, siue Paulus, siue Apollo etc., vos autem Christi, Christus vero dei.

Quando salutis nostre negotium totum sit diuinum, non est quod homines sibi quicquam hinc vindicent, nec est cur ullam glorie portionem homini velut auctori tribuant, cum tota debeatur deo.

IV.1 Sic nos estimet homo, ut ministros Christi, et dispensatores mysteriorum dei.

Apostoli et predicatorum non sunt auctores gratie quam administrant sed ministri tantum ac dispensatores aliene rei. Igitur qui pro diuinis humana docent, qui vestra obedientia ad fastum ac questum abutuntur, qui sub euangelij pretextu rem suam agunt, qui sub umbra glorie Christi, tyrannidem affectant, male fidei dispensatores sunt.

264

IV.6 Hec autem fratres per figuram transtuli [29 b] in meipsum, et in Apollo, propter vos, ut in nobis disceratis, ne quis supra id quod scriptum est, de se sentiat, ut ne, hic illius, ille huius nomine inflemini, alius aduersus alium.

Neque Paulus neque Apollo erant factionum occasio, et ideo docendi gratia de aliis loquens, semetipsum pro exemplo posuit, ne aperta malorum ministrorum mentio nimium offenderet.

IV.9 quoniam spectaculum facti sumus mundo et angelis et hominibus. Nos stulti propter Christum, vos autem prudentes per Christum, nos imbecilles, vos autem validi, vos clari, nos contempti.

Quia tanquam malefici bestiis obiecti, in omne pretorium pertracti, multis carceribus inclusi, in omni foro ludibriis affecti, adeo ut spectaculum fuerimus non solum huic mundo qui Christum damnat, non solum hominibus qui terrena sapiunt, sed etiam ipsis demonibus qui nostris malis oblectantur. Breuiter, preter laborem et molestiam nihil ad nos rediit. Totus fructus penes vos est, si tamen fructus dici meretur, quo vos euasistis non meliores sed deteriores, in nullo habentes apostolice vite formam.

[30 a] IV.15 Nam etiamsi innumeros pedagogos habeatis in Christo, non multos tamen habetis patres.

Pedagogus pro tempore seuitiam exercet in etatem innocentem, ac vel questus vel metus causa facit officium si tamen facit. At pater ob insitam penitus a natura pietatem, vel suo malo filiorum commodis consulit. Optat igitur Paulus Corinthios esse sibi similes tanquam patri, non autem pseudapostolis, in quibus nihil est imitatione dignum.

265

IV.20 Non enim in sermone regnum est dei, sed in virtute.

Non enim in magnificis dictis aut verbis sita est euangelij vis, que cuius in promptu sunt, sed in vi ac

virtute celesti, que tolerantia malorum, que concordia, que totius vite innocentia, que miraculis etiam et charitatis officiis declaratur.

V.2 Et vos inflati estis, ac non potius luxistis, vt tolleretur de medio vestrum qui facinus hoc perpetrasset.

Cur flagitiosi sunt tollendi, hoc est eiiciendi e consortio Christianorum Primum ne fauere videamur turpibus admissis Deinde ne pestis exitialis latius serpendo alios inficiat. Postremo vt autor sceleris, veluti omnium iudicio condemnatus, pudore tactus respiscat.

V.4 in nomine domini nostri [30 b] Jesu Christi, congregatis vobis et meo spiritu, vna cum potestate domini nostri Jesu Christi, tradatur satane ad interitum carnis, quo spiritus saluus sit in die domini Jesu.

Quando hic de excommunicatione loquitur, intelligimus excommunicandi rationem ex tribus potissimum constare, ex decreto presidentis, ex consensu multitudinis hoc est, potioris et sanioris partis, atque ex autoritate Christi, cuius gloria in ferenda excommunicatione, vnice spectanda est.

V.7 Expurgate itaque vetus fermentum, vt sitis noua conspersio, sicut estis infermentati. Nam et pascha nostrum pro nobis immolatus est Christus.

Nam huiusmodi amat deus, qui carent peccati fermento, quod olim typis mysticis adumbratum est. Egyptus enim peccati regnum significat. Filij Israel Egyptum egressi, vescebantur azimis pascha celebrantes, nos vero liberati a peccatorum tyrannide habemus verum pascha Christum, cuius innocentiam ac simplicitatem debemus exprimere.

266

V.11 Si quis cum frater appelletur, fuerit scortator, auarus, aut simulacrorum cultor, aut conuitiator, aut ebriosus, aut rapax, cum eiusmodi ne cibum quidem capiatis.¹² Quid enim ad me attinet etiam de his qui foris sunt iudicare?

Cum precipit apostolus flagitiosos esse vitandos, non de omnibus sentit flagitiosos, sed tantum de Christianis, qui nobiscum commune fraternitatis nomen sortiuntur, quibus excommunicatio medicinalis est, quando pudore tacti ob separationem, tandem respiscunt.

[31 a] VI.1 Sustinet aliquis vestrum, negotium habens cum altero iudicari sub iniustis, et non magis sub sanctis?

Paulus miratur aliquem esse Christianum qui possit animum inducere, vt apud ethnicos iudices, pro re pecuniaria contendat, quia iudicat hoc vehementer pudendum.

VI.6 Sed frater cum fratre litigat, idque sub infidelibus? Itaque iam quidem omnino delietum in vobis est, quod lites habetis inter vos inuicem Cur non potius iniuriam patimini?⁷ cur non potius damnum accipitis?⁸ imo vos iniuriam facitis, et damno afficitis, idque fratres?

Non enim satis est nos baptismo ablutos esse, neque sufficit nos Christo esse insitos, nisi tota vita Christi doctrine respondeat, qua iubemur etiam pallium reddere, tollenti tunicam. Siquidem auaritia et pecunie studio nihil execrabilius.

[31 b] VI.12 Omnia mihi licent, at non omnia conducunt.

Quasi dicat. In his que sunt necessitatis nature, mihi licita sunt omnia. Nullus enim me vetat vti eodem iure, quo ceteri apostoli vtuntur, sed fortasse non semper expedit vobis.

VI.16 An nescitis quod qui adglutinator scorto, vnum corpus est? Redigentur enim (inquit) duo in carnem vnam.¹⁷ At qui adglutinator domino, vnus spiritus est.

Corpus non est ita necessitate nature spurce libidini dicatum quemadmodum esca ventri, aut venter escis. Imo corpus nostrum domino Jesu consecratum est et ille vicissim nobis adglutinatus est, hec adglutinatio ²⁶⁷ temporaria non est. Mors soluit vescendi necessitatem, at non dirimit coniunctionem cum Christo.

[32 a] VII.1 Bonum est homini, vxorem non attingere.² Attamen propter supra vitanda suam quisque vxorem habeat, et suum queque virum habeat.

Videtur Paulus aliquid optare quod exigere non audet, propter infirmitatem carnis ne quod optimum est affectantes, per occasionem in deteriora prolaberentur.

VII.9 Nam satius est matrimonium contrahere quam vri.

Vri enim secundum Ambrosium est cum voluntas calori carnis consentit. Vri igitur est, pati flammas

carnis non quascunque, sed eas que citra immundiciam vinci non possunt. Et sunt qui hunc locum intelligi volunt de igne gehenne, quem sentient qui extra connubium non continent.

[32 b] VII.13 mulier que habet maritum infidelem, et is assentitur vt habitet cum ea, ne dimittat illum.¹⁷ Sanctificatus est enim maritus incredulus per vxorem,

Siquidem vxor baptizata, rem habens cum viro nondum baptizato, non admiscetur ethnico sed obsequitur marito nec amat impium sed tolerat futurum pium.

VII.19 Circumcisio nihil est, et preputium nihil est, sed obseruatio mandatorum dei

Hec intelliguntur non de toto Iudaismo, nec de vniuersa gentilitate, in qua erant multa mala, sicut in Iudaismo erant multa bona, sed de genere rerum indifferentium.

[33 a] VII.22 Etenim qui in domino vocatus est seruus, libertus domini est. Similiter et qui liber vocatus fuit, seruus est Christi...²⁴ Vnusquisque in eo, in quo vocatus fuit fratres maneat apud deum²⁵ De virginibus autem preceptum domini non habeo, consilium tamen do...²⁷ Alligatus es vxori? ne quere diuortium. Solutus es ab vxore? ne queras vxorem.

Nam que de seruitute ac libertate dieta sunt, quodammodo locum habent in matrimonio ac celibatu. Matrimonio enim implicitus, quodammodo seruus ²⁶⁸ est. At qui celebs viuit huic liberius viuendi potestas est.

VII.28 Ego vero vobis parco.

Ego vero vobis parco, idest Fortiores continendi rationes non profero, cum sitis incapaces et infirmi, celibatus felicius est, matrimonium vero quibusdam magis tutum.

VII.34 Innupta curat ea que sunt domini, [33 b] [vt] sit sancta cum corpore tum spiritu. Contra, que nupta est curat ea que sunt mundi, quomodo placitura sit viro.

Perinde quasi de vxore dicat Vxor quoniam sui iuris tota non est, non potest tota vacare Christo, sed in diuersas curas dissecta, dimidiata seruit Christo, dimidiata matrimonio.

³⁵Hoc autem ad id, quod vobis conducibile est dico, non vti laqueum vobis iniiciam, sed vt quod honestum ac decorum est sequamini,

Hoc autem ad id etc. veluti dicat. Totus autem hic sermo meus, quo celibatum effero, ne quis aliorum vertat huc tendit, non quo vobis libertatem adimam contrahendi matrimonii, aut necessitate adigam in aliquod vite genus, quod cuiusquam animo non sedeat, sed amico consilio, vestris consulo commodis, vt cum sciatis vtriusque ius esse vobis, ad id potius vergatis, quod preter decus honesti, libertatis quoque commodum habet adiunctum, per quam celibi licet perpetuo studio seruire Christo.

²⁶⁹

VII.38 Itaque qui elocat nuptum, bene facit. Attamen qui non elocat nuptum, melius facit.

Quamuis enim matrimonium cum seruitutis et sollicitudinis incommodis coniunctum dicimus, tamen cum peccato non est coniunctum Legittima res est et honesta (sed inter personas legittimas) quibusdam etiam necessaria.

VIII.1 Scientia inflat, charitas vero edificat.

Perfecta cognitio quibusdam addit tumorem ac supercilium, etiam vsque ad aliene infirmitatis contemptum. Sicut ergo caro non prodest quicquam sine spiritu, ita scientia sine charitate nihil prodest, sed magis obest.

VIII.2 Quod si quis sibi videtur ali- [34 a] quid scire, nondum quicquam nouit, quemadmodum oporteat scire.³ At si quis diligit deum, hic cognitus est ab illo.

Quisquis apud deum sapiens est, is vere sapit. Etenim qui sibi placet, sueque studet glorie, neglecto fratris periculo, huius scientiam non approbat deus.

VIII.4 De esu igitur eorum que simulacris immolantur, scimus quod nullum est simulacrum in mundo, et quod nullus sit deus alius, nisi vnus.

Quamuis simulachra adorentur ab ethnicis, tanquam illis aliquid numinis inesset, reuera tamen nihil aliud sunt, quam lignum aut saxum, neque plus habent diuinitatis, quam quiuis truncus indolatus aut rude saxum.

VIII.7 Nonnulli vero cum conscientia simulacri vsque ad hoc tempus tanquam simulacris immolatum

edunt, et conscientia illorum infirma cum sit, polluitur.

Non in omnibus est scientia idest cognitio illa diuina, qua intelligunt verum discrimen inter creatorem et creaturam ad verum et iustum creaturarum vsum Nam si in omnibus esset scientia iam nullus offenderetur.
270

VIII.8 Atqui esca nos non commendat deo, neque si comedamus, aliquid nobis superest, neque si non comedamus, quicquam nobis deest.

Tacita obiectio firmorum sapientium ac si dicant Siue vescaris iis que sunt immolata simulachris nihilo fueris sanctior, siue non vescaris nihilo fueris impurior.

VIII.9 Sed videte, ne quo modo facultas illa vestra offendiculo sit iis qui infirmi sunt.

Non hoc dicit Paulus quod probet alicuius infirmi vel superstitionem vel suspitionem, quia infirmitas non est collaudanda aut alenda, sed vt ostendat esse Christiane charitatis ad tempus alicubi ferre aliorum infirmitatem.

[34 b] VIII.12 Sic autem peccantes in fratres, et vulnerantes illorum conscientiam infirmam, in Christum peccatis.

Quia qui scandalizat infirmum fratrem paruipendit pretium sanguinis Christi eiusque preceptis repugnat. Siquidem ille dixit Videte ne contemnatis vnum ex his pusillis, qui in me credunt.

IX.4 An non habemus potestatem edendi ac bibendi?

Non semper spectandum quid liceat, sed quid expediat. Neque protinus sequendum quod potest defendi, sed hoc faciendum quod suaserit Christiana charitas.

[35 a] IX.10 Propter nos enim hoc scriptum est, quod sub spe debeat is qui arat arare, et qui triturat sub spe, spei sue particeps esse debeat.11 Si nos vobis spiritualia seminauimus, magnum est, si nos vestra carnalia messuerimus?

Et tamen simplici victu contentus debet esse is etiam qui in euangelico negotio fidelem nauat operam. Absit enim vt quisquam ex ea re coaceruat diuitias, que docet diuitias contemptum. Debet enim qui exercet triturationem in area domini, preter spem eterni premij, presentis mercedis solatio laborem lenire.
271

IX.15 Nam bonum est mihi mori potius, quam vt gloriationem meam aliquis inanem reddat.

Non enim gloriatur apostolus coram deo, sed gloriatur propter autoritatem euangelij coram mundo, significans nec doctrinam suam nec conuersionem suam posse reprehendi.

IX.19 Etenim cum liber sim [35 b] ab omnibus, omnibus meipsum seruum feci, quo plures lucrifaciam,

Ac si dicat. Quemadmodum in quibusdam rebus licitis non sum vsus meo iure, ita in aliis non debitis me subieci, velut adstrictus ad ea, ad que non eram obligatus.

IX.24 omnes quidem currunt, sed vnus accipit premium. Sic currite vt comprehendatis.

Sic currite vt comprehendatis, hoc est Non sit igitur vobis satis vtcunque vestro fungi offitio ac penam effugere, pro viribus ad summa enitendum est, atque ita currendum in euangelice stadio vt laudem non apud homines sed apud deum assequamini, cui nemo probatur, nisi qui valde promouerit.

[36 a] X.4 Petra vero fuit Christus.

Quando Christus semper fuit est atque erit vt alibi scribit apostolus, idem est Christus qui hoc prestitit palam et vere in nouo testamento, quod olim preludebat in figuris veteris testamenti.

X.12 Proinde qui sibi videtur stare, videat ne cadat. Ac si dicat. Nemo sua firmitate fretus contemnat infirmos, aut solo baptismo fretus sibi salutem promittat, nisi vitam adiungat baptismo dignam. Quia huic maxime cauendum ne cadat. Tutissimum autem semper ad meliora progredi, nec vlli gradui fidere.
272

[36 b] X.14 Quapropter dilecti mei fugite ab simulacrorum cultu.

Fugite a cultu simulacrorum, idest, modis omnibus resilite a cultu idolorum quia quisquis cum illis vescitur, vt maxime firmus sit animo, tamen spetiem de se prebet, quasi consentientis illorum superstitioni.

X.23 Omnia mihi licent, sed non omnia edificant.24 Nemo quod suum est querat, sed quisque quod

alterius est.

Magis perpendendum est quid fratri expediat quam quid nobis liceat. Nam quod ad cibos attinet, omnes cibi sunt nobis liciti si vrgeat necessitas, sed non quiduis expedit proximo, cuius gratia nonnunquam et a licitis temperandum est.

[37 a] X.32 Tales estote, vt nullum prebeatis offendiculum, neque Judeis, neque Grecis, neque ecclesie dei,³³ quemadmodum ego per omnia omnibus placeo, non querens meam ipsius vtilitatem, sed multorum, vt salui fiant.

Ac si dicat. Hec omnia faciatis meo exemplo, qui me per omnia omnibus accommodo, vescens non vescens, accipiens non accipiens, Judaissans non Judaissans, non ad meam ipsius vtilitatem hec omnia temperans, sed ad vtilitatem multorum, quos meo venor obsequio non vt prede sint mihi, sed vt ad salutem allificentur.

[37 b] XI.4 Omnis vir orans, aut prophetans, quicquam habens in capite, probro afficit caput suum. Omnis vero mulier, orans aut prophetans non velato capite, dehonestat caput suum.

In Christi nanque gloriam, equum est viro nudare caput, non solum amoto pileo, Verumetiam derasa coma. Siquidem et coma verius est operimentum corporis quam pars.

XI.6 Quod si fedum est mulieri tonderi aut radi, veletur.⁷ Vir quidem non debet velare caput, cum is imago sit et gloria dei.

Honoratur Christus si vir aperto et nudato capite illi seruiat illiusque gloriam predicet, honoratur vir, si vxor pudore, silentio, cultuque verecundo, modestiam simul et obedientiam pre se ferat.

273

[38 a] XI.19 Oportet enim et sectas in vobis esse, quo qui probati sunt, manifesti fiant inter vos.

Quia ex hac re mala hoc quoque boni capitur quod hinc magis illucescit, qui vere probi sint, dum ii (ceteris indecore tumultuantibus et ingurgitantibus sese) agitant sacra conuiuia modeste sobrieque iuxta apostolorum prescriptum ac veterem ecclesie ritum.

XI.23 dominus Jesus in ea nocte qua traditus est, accepit panem,²⁴ et postquam gratias egisset, fregit, ac dixit. Accipite, edite Hoc meum est corpus, etc.

Erubescant impij sacramentarij, qui contra hanc tam manifestam apostoli sententiam, qui contra tot seculorum conciliorum et sanctorum patrum firmam fidem et luculentam interpretationem audent impudentissime ac perditissime negare veritatem corporis Christi in eucharistia.

XI.26 Quotiescunque enim comederitis panem hunc, et de poculo hoc biberitis, mortem domini annuntiatis, donec venerit.

Annuntiare mortem domini, est pro morte domini gratias agere, quod nemo potest nisi qui sentit quam sit res molesta peccati sarcina.

XI.27 Itaque quisquis ederit panem [38 b] hunc, aut biberit de poculo domini indigne, reus erit corporis et sanguinis domini.

Indigne manducant, in quorum carne viuit et regnat peccatum, et quos sui peccati vere non penitet. Nam ii corpus Christi ludibrio habent. Indigne accedunt, qui se dignos fieri putant, humana tantum preparatione. Insuper indigne accedunt qui non credunt sibi peccata remitti, quia illi non recordantur mortis Christi.

XII.1 Porro de spiritualibus fratres, nolo vos ignorare.² Scitis quod gentes fuistis, et ad simulacra muta vtcunque ducebamini sequentes.

Ac si dicat. Superest vt quemadmodum olim impiam²⁷⁴ religionem moribus ac ritibus impiis equiparastis, ita nunc vere sancteque religioni piis moribus respondeatis, vt quicquid inter vos geritur sic geratur vt appareat afflatu diuini spiritus geri.

[39 a] XII.11 sed omnia hec efficit vnus ille et idem spiritus, diuidens peculiariter vnicuique sicuti vult.

Ac si dicat. Nihil est quod hic sibi quisquam vel placeat, cum sint aliena que habet ac dispensat, vel displiceat quando distributio pendet ab arbitrio spiritussancti.

XII.14 Etenim corpus non est vnum membrum sed multa.

Mysticum corpus quod est ecclesia, constat ex capite Christo et membris, hoc est, vniuersis fidelibus

Christo credentibus, et per charitatem Christo adherentibus.

[39 b] XII.21 At non potest oculus dicere manui, non est mihi opus te, aut rursum caput pedibus, non est mihi opus vobis.

Quod in membris naturalibus est compertum, idem in membris spiritualibus (que ecclesiam constituunt) sentiendum est, vt quemadmodum excellentiora membra indigent officio crassiorum membrorum, ita superiores opus habent ministeriis subditorum ac inferiorum.

XII.28 Et alios quidem posuit deus in ecclesia, primum apostolos, deinde prophetas, tertio doctores, deinde potestates, deinde dona sanationum, subsidia, gubernationes, genera linguarum.

Hic palam aperit apostolus rationem membrorum mystici corporis, esse pro diuersitate donorum et varietate gratiarum, aliam et aliam officiorum et ministracionum functionem.

[40 a] XIII.4 Charitas patiens est, benigna est, charitas non inuidet, charitas non est procax, non inflatur,⁵ non est fastidiosa, non querit que sua sunt, non irritatur, non cogitat malum,⁶ non gaudet de iniustitia, sed congaudet veritati,⁷ omnia suffert, omnia credit, omnia sperat, omnia sustinet.

Ac si dicat. Hec est vnica virtus nimirum charitas, que sola commonstrat quatenus virtutibus sit vtendum, quas frustra tenemus, si nesciamus vt. Ceteras dotes viciat ambitio, viciat liuor, viciat dissidium, a quibus omnibus procul abest charitas. Nec aliud vocat charitatem quam studium dilectionis dei et proximi.

[40 b] XIII.12 Cernimus enim nunc per speculum in enigmate, tunc autem facie ad faciem,

Hinc ait beatus Dionysius. Impossibile est aliter nobis lucere diuinum radium, nisi circumuelatum variis velaminibus sensibilibus rerum.

XIV.1 Sectemini charitatem, emulemini spiritualia, magis tamen vt prophetetis.² Nam qui loquitur lingua, non hominibus loquitur, sed deo, nullus enim audit, spiritu vero loquitur mysteria.³ Ceterum qui prophetat, hominibus loquitur edificationem, et exhortationem, et consolationem.

Veluti dicat Paulus. Que tam magna predicamus de charitate, non eo tendunt, quod relique dotes negligende sint aut fastidiende, sed ita sectemini charitatem, vt nihilo secius interini probetis ac suspiciatis genera linguarum, sed his magis prophetiam, quando maior est qui prophetat quam qui loquitur linguis.

XIV.6 Nunc autem fratres, si veniam ad vos linguis loquens, quid vobis prodero? nisi vobis loquar aut per reuelationem, aut per scien- [41 a] tiam, aut per prophetiam, aut per doctrinam.

Huc tendunt exempla per Paulum adducta, vt intelligamus inutilem esse linguarum peritiam, si non adfuerit interpres prophetie dono peditus, qui ad edificationem ecclesie reuelat ea, que sub linguarum inuolucro latent.

XIV.15 Orabo spiritu, sed orabo et mente. Canam spiritu, sed canam et mente.

Orabo spiritu, idest, orabo non solum voce cum res postulat sed etiam animo ac mente. Canam laudes dei organis vocis, sed etiam cogitatione animi.

276

[41 b] XIV.20 Fratres ne sitis pueri sensibus, sed malitia pueri sitis, sensibus vero perfecti sitis.

Ac si dicat. Sunt dotes que congruunt primum iniciatis Christo, sunt que decent iam prouectiores. Neque enim iam vobis satis est si nemini nocueritis, enitendum est vt iam adulti et prodesse valeatis omnibus.

XIV.27 Siue lingua quis loquitur, fiat per binos aut ad summum ternos idque vicissim et vnus interpretetur.

Idcirco debet adesse interpres vt qui loquuti sunt non videantur sibi solis loquuti sed etiam aliis ad vtilitatem, nimirum accedente interpretatione.

[42 a] XIV.34 Mulieres vestre in ecclesiis sileant, nec enim permissum est illis vt loquantur, sed vt subdite sint quemadmodum et lex dicit. Quod si quid discere volunt, domi suos viros interrogent.

Paulus vetuit ne mulieres in ecclesiis loquantur, quando decet illas esse in silentio vt alibi dicit apostolus, sed nunc illis passim permittitur quod maius est, nimirum in ecclesiis cantillare, ac modulatis vocibus lasciuire. Nam si turpe est mulieribus in cetum loqui, parum erit decorum si inter viros et cum viris, vocibus iubilando et cantillando certent.

XIV.39 Proinde fratres, ad id enitamini vt prophetetis, et loqui linguis ne vetueritis. Et linguis loqui ne

vetueritis. Si hoc Pauli preceptum seruant ii qui etiam contendunt vnicam latinam linguam (nedum plures) e templis Christianorum arcendam, eruditorum et sapientum est iudicium, vt ecclesia semper habuit latinam linguam, ita semper ecclesia prophetas latine lingue interpretes, si quando opus esset interpretatione.

[42 b] XV.3 ... quod Christus mortuus fuerit pro peccatis nostris, secundum scripturas,

Nam scripture dicunt, vt tanquam ouis ad occisionem duceretur, vt suo liuore nostris 277 malis mederetur vt de ligno crucis regnaret, ac diaboli tyrannidem frangeret.

XV.9 Ego enim sum minimus apostolorum, qui non sum idoneus vt dicar apostolus, propterea quod persecutus sum ecclesiam dei,¹⁰ sed gratia dei sum id quod sum. Et gratia eius que Perfecta est in me, non fuit inanis, sed copiosius quam illi omnes laboraui,

Tametsi Paulus erat postremus ordine temporum, tamen functione muneris euangelici non gessit se in postremis sed plus laboris exhaustit quam quisquam alius apostolorum nequis hoc nomine Paulo minus authoritatis tribuat, quod vltimus sit apostolorum.

[43 a] XV.17 Quod si Christus non resurrexit, inanis videlicet est predicatio nostra, inanis autem est et fides vestra.

Si Christus non resurrexit, superuacanea est fides vestra qua credidistis vos per fidutiam in illum factos immunes a peccatis, nec baptismo quicquam actum est quo mystice per Christum interini reuiuiscimus.

XV.21 Postquam enim per hominem mors, etiam per hominem resurrectio mortuorum.²² Quemadmodum enim per Adam omnes moriuntur, ita et per Christum omnes viuificabuntur.

Oportet enim imaginari duo corpora, vnum morti obnoxium, quod pendet a capite Adam, alterum immortalitati destinatum, quod pendet a capite Christo.

[43 b] XV.33 Ne decipiaini. Mores bonos colloquia corrumpunt mala.³⁴ Expergiscimini iuste, [et] ne peccetis.

Faber Stapulensis sic inquit. Omnia sane verba impiorum, omnia carnalium, bonos mores corrumpunt. Christus castos mores requirit. Quid adolescentum auribus, quid eorum tenellis et incorruptis animis ingeram Tibullum Catullum Terentij lenas et lenones? Ouidij heroidas molles et id genus veneficarum et mortiferarum syrenum cantus? Que omnia vir ²⁷⁸ prudens, tanto magis vir Christianus, tanquam naufragiorum scopulos deuitabit.

[44 a] XV.40 Et sunt corpora celestia, et sunt corpora terrestria. Uerum alia quidem celestium gloria, alia vero terrestrium.

Nam corpora beatorum celestia erunt, nullo pondere deorsum pressa, in sublime nulla resistentia nullaue difficultate nitentia, et diuine lucis capatia Miserorum autem grauia, inertia, opaca, horrendis offusa tenebris.

XV.44 Est corpus animale, et est corpus spirituale,

Spiritus enim accipitur pro vi diuina operante in homine, ac mouente hominem. Anima vero, pro naturali vita et naturali motu, sed corpus est vtriusque instrumentum

[44 b] XV.54 tunc fiet sermo qui scriptus est. Absorpta est mors in victoria.⁵⁵ Ubi tuus mors aculeus? vbi tua inferne victoria?

Et Esaias exultans aduersus mortem internitione deletam dicit ca. xxv. Precipitabit dominus mortem in sempiternum, et opprobrium populi sui auferet Et psal. cxxij. Laqueus contritus est et nos liberati sumus.

XV.58 Itaque fratres mei dilecti, stabiles sitis, immobiles, abundantes in opere domini semper, cum sciatis quod labor vester non est inanis in domino.

Sitis igitur stabiles, quando per futuram resurrectionem certum est prestari tantam felicitatem que tamen non continget nisi iis qui hic per innocentiam et peccati fugam, celestem vitam meditati fuerint.

[45 a] XVI.13 Uigilate, state in fide, viriliter agite, estote fortes, omnia vobis cum charitate fiant.

Vigilate aduersus insidias male suadentium. State in fide semel suscepta, aduersus ea que obsistunt euangelio, sitis infracto animo, sitis robusti ac validi, nihil apud vos geratur per contentionem, sed omnia per charitatem.

[45 b] XVI.22 Si quis non diligit dominum Jesum Christum, sit anathema, maran atha.

Sit anathema Maran atha, idest pereat in aduentu domini. Siquidem Maran atha, interpretatur dominus noster venit, ac si dicat Paulus. Sit illi anathema quia negat illum venisse, quem tamen venisse constat.

[46 a] Ep. II ad Corinthios.

[46 b] I.5 Quoniam sicut abundant afflictiones Christi in nobis, ita per Christum abundat et consolatio nostra.

Videtur enim Paulus id imprimis optare vt clementissimus ac optimus deus temperet consolationem suam pro malorum modo et quantitate, vt quo grauiora illius caussa passi sumus hoc maiore solatio reficiamur.

[47 a] I.11 simul adiuuantibus et vobis, per deprecationem pro nobis, vt ex multis personis, pro dono in nos collato, per multos gratie agantur pro nobis.

Apostolus vt doceat nos de nostra bonitate parum esse presumendum, de aliena quamplurimum, quo magis exaudiamur a deo, optat pro se multorum fidelium deprecationes et gratiarum actiones.

I.12 Nam gloriatio nostra hec est, testimonium conscientie nostre, quod cum simplicitate et synceritate dei non sapientia carnali, sed per gratiam dei conuersati fuerimus in mundo, abundantius autem erga vos.

De sapientia carnali sic dicitur Jacobi iij. Non est ista sapientia desursum, sed terrena animalis diabolica. De simplicitate prouerbiorum ij. Recti habitabunt in terra, et simplices permanebunt in ea. Et cum simplicibus sermocinatio dei.

[47 b] I.17 Ut sit apud me, quod est etiam, etiam, et quod est non, non.

Etiam et etiam, et non non vocat apostolus sermonem constantem solidum et efficacem ac immutabilem nec humano more vacillantem, quia quod affirmat apostolus solide affirmat, et quod negat constanter negat.

280

[48 a] II.4 Nam ex multa afflictione et anxietate cordis scripsi vobis, per multas lachrymas,

Quia nihil mihi tristius quam si videro in vobis que vestra professione sunt indigna, nihil letius quam si conspexero in vobis nihil esse quod vituperari possit.

II.8 Quapropter o[b]secro vos, efficite vt valeat in illum charitas.

Indicat apostolus famosum illum adulterum non odio sed charitate fuisse condemnatum, in hoc tantum vt respisceret ac seruaretur, ideo hortatur vt nunc alacriter et amanter recipiant correctum, quia hoc est charitatem valere et efficacem esse in illum.

[48 b] II.17 Non enim sumus vt plerique cauponantes sermonem dei,

Cauponari sermonem dei, est verbum dei predicare ad ambitionem, questum, delitias, et voluptates vite, atque suum spargere odorem, magis quam odorem dei.

III.5 non quod idonei simus ex nobisipsis cogitare quicquam, tanquam ex nobisipsis, sed si ad aliquid idonei sumus, id ex deo est,

Tametsi in nobis sunt vires liberi arbitrij, ille tamen non sunt ad salutem sufficientes, nisi a gratia dei preueniente, comitante, et perficiente, iuuentur ac roborentur.

[49 a] III.6 Nam littera occidit, spiritus autem viuificat.

Littera simplicissime significat doctrinam, nempe quicquid scribitur, legitur, auditur, ac dicitur, adeoque omne opus, quod (littera docente, non spiritu viuificante) fit, Hoc est, omne opus, omnis doctrina, omnis cogitatio, que non viuit intra cor, id est que est sine charitate, hoc est amore dei et proximi, littera est, atque omnis hypocrisis, simulata penitentia, simulata externis 281 ceremoniis pietas, dolor conscientie sine fiducia diuine misericordie, sunt littera. Spiritus est vita et efficacitas ac fructus spiritussancti in cordibus nostris per amorem dei ac proximi. Igitur externa omnia si sola sunt, littera dicuntur, si vero viuunt in corde, quando mens est amans dei et proximi spiritus sunt.

III.17 Porro vbi spiritus domini, ibi libertas.

Vera libertas est libera vacatio animi a iugo diaboli et a seruitute peccati, ad contemplandum, diligendum, et operandum ea que dei sunt.

[49 b] IV.2 neque dolo tractantes verbum dei, sed manifestatione veritatis commendantes nosipsos apud omnem conscientiam hominum in conspectu dei.³ Quod si adhuc velatum est euangelium nostrum, in his qui pereunt velatum est,⁴ in quibus deus huius seculi excecauit sensus incredulorum,

Optima est commendatio, qua syncera vita sic nos commendat vt non sit opus humana commendatione. Nam quod euangelium non omnibus patet (et ideo non confert omnibus salutem) ipsorum vitio fit non euangelij aut apostolorum.

IV.5 Non enim nosipsos predicamus, sed Christum Jesum dominum, nos autem seruos vestros propter Jesum.

Predicare semetipsos, est predicare se et humanas vires esse authores humane salutis, suam querere gloriam, laudem et honorem, et vix agnoscere se esse seruos verbi dei.

[50 a] IV.10 Semper enim nos qui viuimus in mortem tradimur propter Jesum, vt et vita Jesu manifestetur in mortali carne nostra.

Manifestatur autem vita Christi in corpore nostro, vel quando per illum eripimur a morte, vel quando contempta corporis vita, palam testamur et asserimus corporum resurrectionem.

282

IV.16 Propterea non defatigamur, sed quamuis externus homo noster corrumpitur, internus tamen renouatur in dies singulos.

Per externum hominem intelligit corpus (quod quotidianis laboribus conficitur) nimirum crassiorem hominis partem. Per internum vero hominem intelligit animum, meliorem partem nostri, qui indes fit vegetior ac valentior, spe future immortalitatis quodammodo repubescens.

[50 b] V.2 domicilio nostro quod e celo est superindui desiderantes,³ si tamen induti, non nudi reperiemur.

Indutos vocat apostolus spe immortalitatis amictos ex fidutia bone vite, Nudos vero fide, charitate et innocentia vacuos intelligit.

V.10 Omnes enim nos manifestari oportet coram tribunali Christi, vt reportet vnusquisque ea que fiunt per corpus, iuxta id quod fecit, siue bonum siue malum.

Erubescant (huius loci lectione) impudentes illi bonorum operum hostes, negantes adeo vtilitatem bonorum operum, vt contendant etiam ea esse peccata mortalia. Si bona opera sunt peccata mortalia, adeoque mala, cur igitur Paulus discernit bonum a malo, ostendens alia esse bonorum, alia esse malorum premia? Nec dicit vnumquemque reportaturum quod credidit tantum, sed quod fecit siue bonum siue malum.

[51 a] V.14 Charitas enim Christi constringit nos,

Ac si dicat. Non per iactantiam aut studium inanis glorie, equamus nos ceteris apostolis sed per charitatem, quia non in nostram sed in dei laudem cedit, si quid egregie per nos quidem gestum est.

V.16 Itaque nos posthac neminem nouimus secundum carnem.

Neminem nosse secundum carnem, est non estimare hominem ex carnis propinquitate vel ²⁸³ affinitate, sed ex vita pura, sancta et syncera, que innocentie ac patientie Christi est imitatrix.

V.20 Itaque nomine Christi legatione fungimur, tanquam deo vos obsecrante per nos, rogamus pro Christo, reconciliemini deo,

Reconciliemini deo, idest, contendite pacem habere cum deo, per fidutiam erga illius misericordiam et per penitentiam superioris vite. Frustra fiditur deo, sine vite correctione, et innocentie studio.

V.21 eum enim qui non nouit [51 b] peccatum, pro nobis peccatum fecit,

Peccatum quandoque pro hostia ponitur vt Ozee ^{iiij}. Peccata populi mei comedent, idest hostias oblatas pro peccatis populi mei.

VI.2 Ecce nunc tempus acceptum, ecce nunc dies salutis.

Tempus acceptum et placabile est tempus quo deus non auersatur peccatorem ex animo resipiscentem.

VI.4 sed in omnibus commendemus nosipsos vt dei ministri, in tolerantia multa,

Hoc est commendemus nosipsos non fastu, non opibus, non questu, non doctrina libertatis carnalis, vt faciunt quidam, sed eisdem rebus, quibus se commendauit Christus nimirum multa patientia, omniumque virtutum studio.

[52 a] VI.15 que concordia Christo cum Belial?

Belial enim hebreis significat malum et iniquum, aut etiam noxium demonem. Christus omnia fecit vt prosit, Contra Belial etiam cum iuuat, in hoc iuuat vt noceat.

VI.17 Quapropter exite de medio illorum, et separemini ab illis, dicit dominus,

Ac si dicat. Impij mores vere polluti sunt, et Periculosum habent contagium quorum commertio caute ne vestra puritas 284 inquinetur. Non in ioco sed in affectibus est fuga quam suadeo.

VII.1 Has igitur promissiones cum habeamus diarissimi, mundemus nosipsos ab omni inquinamento carnis ac spiritus,

Mundemus nosipsos, idest, purgemus nosipsos, vt huiusmodi promissionibus digni videamur, idque memoria passionis Christi, ac contritione et dolore peccatorum nostrorum.

[52 b] VII.5 Foris pugne, intus terrores.

Foris pugne intus terrores quia ab euangelij hostibus cedebamur, sed fidelibus interini metuebamus, ne nostris malis consternati diffident.

VII.8 Nam etiamsi contristauit vos per epistolam, non me penitet, tametsi penituerat. Video nanque quod epistola illa, tametsi ad tempus contristauit vos, nunc gaudeo, non quod contristati fueritis, sed quod contristati sitis ad penitentiam.

Contristauerat Corinthios apostolus, sed inuitus, cogente scilicet illum rei indignitate, sed quia bene cessit contristatio, eum illius non penitet, fructu contristationis exhilaratus tametsi antea aliquo modo penitisset cum adhuc esset incertus fructus.

VII.10 Nam qui secundum deum est dolor, is [53 a] penitentiam ad salutem haud penitentiam parit, contra, mundi dolor mortem adfert.

Dolor secundum deum facit vt homines cognoscant peccata sua, confiteantur se merito affligi, et expectant salutem ac redemptionem, offerentes deo sacrificium iusticie.

Dolor secundum mundum facit dolentes irasci iudiciis dei, hij sicut non agnoscunt peccata sua, et non confitentur se merito affligi, ita nec sperant se redimi. De primo Danielis .ij. Omnia que fecisti nobis domine in vero iudicio fecisti. Et eiusdem .ix. Nobis confusio, tibi autem domino deo nostro misericordia et propitiatio. De secundo 285 Hierimie .ij. Absque peccato et innocens ego sum.

VII.14 quod si quid apud illum de vobis gloriatus sum, non fuerim pudefactus,

Pudefactionis periculo se exponit, qui alium commendat quia si commendatus commendationi non respondet, iam pudorem habet commendator.

[53 b] VIII.1 Certiores autem vos facio fratres de gratia dei que data fuit in ecclesiis Macedonie, quoniam per multamprobationem afflictionis exuberavit gaudium illorum, et profunda paupertas illorum exundauit in diuitias simplicitatis ipsorum.

De communionem rerum. Possidere res non est peccatum, sed cum alterius iniuria possidere peccatum est, i. Corin. .vij. Qui emunt tanquam non possideant, i. ad Timotheum vltimo. Diuitibus huius seculi precipe, non sublime sapere, imo preceptum est omnibus vt rem faciant ad Ephe: .iiij. Laboret operando manibus vt habeat vnde tribuat necessitatem patienti.

VIII.8 Non secundum imperium loquor, sed per sollicitudinem, erga alios etiam vestre dilectionis synceritatem approbans.

Ex hoc loco quidam collegerunt communionem rerum non precipi sed consuli, Deutero. tamen .xv. precipitur vbi dominus dicit. Precipio tibi vt aperias manum fratri tuo egeno et pauperi. Et Luce .vi. Omni petenti te tribue. Et Luce .xi. precipitur dari eleemosyna de his que supersunt. Quando vero superest, indicat Paulus i. ad Timo. vlti. Habentes victum et amictum his contenti simus.

[54 a] VIII.12 Etenim si prius adsit animi promptitudo, ea iuxta quicquid illud est, quod possidet aliquis, accepta est, non iuxta id quod non possidet.

Ac si dicat. Cum vltro suppetit animi promptitudo, satis est si iuxta modum facultatum temperetur largitio. Nec enim exigitur vt dones quod non habes.

286

[55 a] IX.6 Et qui sementem facit libenter, ac benigne largiendo, copiose messurus est,⁷ vnusquisque secundum propositum cordis, non ex molestia, aut ex necessitate. Nam hilarem datorem diligit deus.

Largius enim ac libentius datqui sponte dat, malignius donat, qui cum merore veluti coactus donat, et verbis male ominantibus, cuius donum magis videtur extorsio quam donatio. Nam hilarem datorem diligit deus, id est, alacrem voluntarium ac spontaneum, et veluti exultantem, dandi occasionem contigisse.

IX.9 iustitia eius manet in seculum.¹⁰ Porro qui suppeditat semen sementi, is et panem in cibum suppeditet, et multiplicet sementem vestram, et augeat prouentus iustitie vestre, Iusticia eius manet etc. quia bona pietatis ac iusticie pars est munificentia qua sanctorum inopie subuenitur, quando sic redditur vnique quod suum est.

[55 b] X.1 Ceterum ipse ego Paulus obsecro vos per lenitatem et mansuetudinem Christi,

Per lenitatem et mansuetudinem, id est per patientiam et humanitatem. Nam lenis est qui non temere irascitur. Mansuetus autem qui etiam iratus facile placatur.

X.4 Siquidem arma militie nostre non carnalia sunt, sed potentia deo, ad demolitionem munitio, quibus consilia demolimur...⁷ Si quis de seipso confidit quod Christi sit, illud rursum perpendat ex seipso,¹ quod quemadmodum ipse Christi est, ita et nos Christi sumus.

Spiritualis est enim dignitas et apostolica potestas, non corporalis. Si quis igitur hoc nomine sibi placet quod Christi sit vel quod hunc mortalem viderit vel quod huic sanguinis propinquitate iunctus sit, is stulte sibi placet, quando non minus per fidem sunt Christi, qui nullo propinquitatis gradu Christo attinent, nec etiam mortalem in carne corporaliter viderunt

[56 a] X.10 Nam epistole quidem, inquit, graues sunt et robuste, at presentia corporis infirma, et sermo contemptus.

Hec dicit Paulus in persona cuiusdam quem honoris causa non ²⁸⁷ nominat, quasi dicat aliquis de Paulo. Paulus epistolas mittit arrogantes et potentes. Ceterum cum adest ipse, iam sui dissimilis nihil pre se ferens maiestatis, cuius oratio humilior, non hoc tonat quod tonant epistole.

X.14 Non enim quasi non pertingamus vsque ad vos, extendimus nosipsos supra modum. Nam vsque ad vos quoque peruenimus in euangelio Christi,¹⁵ non in immensum gloriantes super alienis laboribus,

Ac si dicat. Satis est ingens hoc gloriandi argumentum, non quocunque modo peruenisse ad vos sed ita peruenisse, vt vobis predicauerimus euangelium Christi. Nec enim inuisimus iam persuasos, quod faciunt pseudapostoli, sed ipsi primi persuasimus.

[56 b] XI.1 Utinam tolerassetis me paulisper in insipientia mea.

Ac si dicat. Non mihi tempero quin aliquid magnificentius de me predicem, quamuis non ignorem argumentum esse stultitie, iactare seipsum.

XI.5 Arbitror enim me nihilo inferiorem fuisse eximiis apostolis.⁶ Ceterum licet imperitus sim sermone, non tamen scientia. Uerum vbique manifesti fuimus in omnibus erga vos.

Sint illi (si placet) sermone comptiores, certe scientia non illis concesserim. Nihil opus orationis lenocinio cum res adsit. Venditent illi se verborum phaleris, nos omnibus officiis declarauimus animum erga vos et vim apostolicam, neque quicquam passi sumus in nobis desyderari.

[57 a] XI.10 Est veritas Christi in me, quod hec gloriatio non interrumpetur contra me in regionibus Achaie.

Hec gloriatio non interrumpetur, hoc est non deficiet, hoc enim dixit significans se in posterum etiam nihil accepturum, interrumpitur enim quod non est perpetuum.

288

XI.13 Siquidem istiusmodi pseudapostoli operarij dolosi sunt, sumpta persona apostolorum Christi,¹⁴ atque haud mirum, quandoquidem ipse satanas transfiguratur in angelum lucis.

Pseudapostoli, non ex animo, sed ad suum questum ac fastum predicant euangelium, et cum a Christo missi non sint neque Christi negotium agant, tamen falso sibi vindicant apostolici cognominis honorem, suas hereses simul infulciantes, velut faciunt ij qui letale venenum, quo magis fallant, admiscent exquisitissimo vino.

XI.17 Quod dico, non dico secundum dominum sed velut per insipientiam, in hoc argumento gloriationis

Non dico secundum dominum, id est quod iam dico, non sapit purum illum Christi spiritum sed humanam potius stulticiam, quemadmodum stultum vulgus gloriari solet, de huiusmodi rebus ex quibus non oritur vera gloria

[57 b] XI.23 Ministri Christi sunt (desipiens loquor) excellentius sum ego,

Excellentius sum ego minister Christi, quod ita esse non declaravi fastu, non capiendis muneribus, non iactanda gentis origine, sed his argumentis, que vere testantur pectus euangelicum, hoc est malorum tolerantia per summam patientiam.

XI.28 preter ea que extrinsecus accidunt incumbens mihi quotidiana cura omnium ecclesiarum.²⁹ Quis infirmatur, et ego non infirmor? Quis offenditur, et ego non vrer?

Ac si dicat. Que hactenus recensui ad corporis dumtaxat afflictionem pertinent. At interini non leuius affligebat animo, quem vndique premit ac vrget sollicitudo, quotidie mihi incumbens pro salute multorum.

[58 a] XI.32 In Damasci ciuitate...³³ per fenestram in porta demissus fui per menia, effugique

Ac si dicat Quid facerem, didiceram a domino preceptum vt alicubi persecutionum seuitiam declinarem. Dictabat animus nondum adesse tempus obeundi martyrij, sed magis predicandi latius euangelij, sed vrgebat vndique tyrannus.

XII.7 Et ne excellentia reuelationum supra modum efferrer, datus fuit mihi stimulus per carnem, nuntius satane,

Hunc stimulum carnis nonnulli interpretantur motus et affectus libidinis, quod mirandum est vlli docto Theologo placere, quidam aduersam corporis valetudinem, vt dolorem capitis, alij putant ipsum apostolum morbo iliaco fuisse obnoxium. Ambrosius tamen id indicat quod vero proximum est, qui stimulum hunc putat assiduum insectationem malorum hominum, qua factum est vt animo non posset extolli.

[58 b] XII.11 Factus sum insipiens gloriando. Uos me coegistis, nam ego debueram a vobis commendari.

Ac si dicat. Quando quicquid valui, vestro bono valui, vestre partes erant predicare de me que nunc indecore cogor de meipso predicare, atque sic lucrifacere opinionem stulticie.

XII.13 Nam quid est in quo fuistis inferiores ceteris ecclesiis, nisi quod ipse ego non fuerim vobis onerosus? Condonate mihi hanc iniuriam.

Condonate mihi hanc iniuriam. Est autem Ironia exprobrantis et ideo hoc non est a Paulo simpliciter dictum. Cur enim postulat sibi ignosci, in quo profuerit?

[59 a] XII.16 Sed esto, ipse non grauauit vos, verum cum essem astutus, dolo vos cepi. Num per quenquam eorum quos misi ad vos, expilauit vos?

Ex persona contradicentis sic fortasse arguit. Concedatur ita esse, quod neminem ipse grauaueris, sed cum sis astutus et vafer, per alios subornatos nuntios nos expilasti. Iccirco ²⁹⁰ ostendit se neque per Titum neque per alium quemcunque aliquid ab eis extorsisse.

XIII.1 Hic tertius erit aduentus meus ad vos. In ore duorum testium aut trium constituetur omne verbum.

In ore duorum aut trium etc. hoc est Quisquis delatus fuerit, is duorum aut trium hominum testimonio vel absoluatur vel damnabitur.

[59 b] XIII.3 Quandoquidem experimentum queritis in me loquentis Christi, qui erga vos non est infirmus, sed potens est in vobis.

Experimentum vocat probationem ac documentum, quo volebant Corinthij temere facere periculum an precepta Pauli essent ab humano spiritu, vel a dei spiritu profecta.

XIII.7 Opto autem apud deum, ne quid mali faciatis, non quo nos probati appareamus, sed vt vos quod honestum est faciatis, nos vero veluti reprobi simus.⁸ Non enim possumus quicquam aduersus veritatem, sed pro veritate.

Studiosa est hic bonorum operum commendatio, quando primum hortatur ad id faciendum quod honestum est, deinde cum dicit. Non enim possumus quicquam aduersus veritatem, id est, aduersus innocentiam, que vite veritas est, sed pro ventate, id est, pro defensione innocentie.